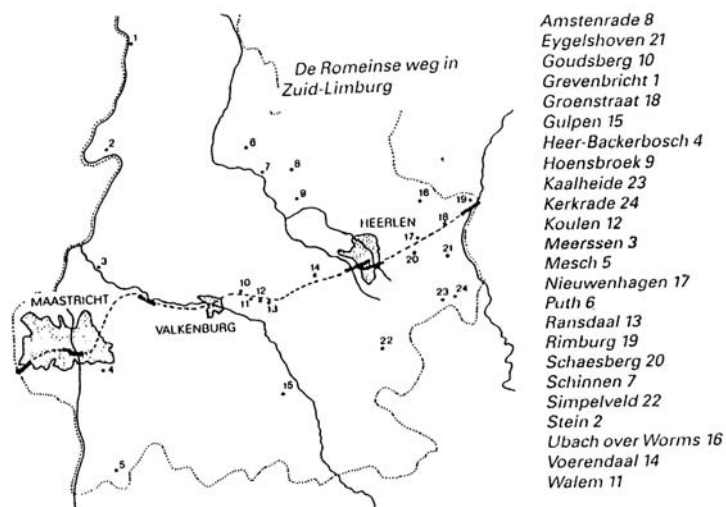

HET VERLOOP VAN DE ROMEINSE WEG DOOR DOOR LANDGRAAF

J.M.B.Bosch

Inleiding.

Sedert de ontdekking van de Peutinger kaart en het Itinerarium van Antoninus is het duidelijk, dat er in de Romeinse tijd een weg heeft gelopen van Tongeren, over Coriovallum en Jülich naar Keulen. Velen hebben sindsdien nagedacht over het preciese verloop van die weg. Gelukkig hebben enkelen van hen hun gedachten neergeschreven, zodat we er kennis van kunnen nemen. Het waren vooral historici die zich bezig hielden met de historie van Zuid Limburg, vooral met de lokale geschiedenis van Heerlen, Schaesberg, Nieuwenhagen, Ubach over Worms en Rimburch.

Het tracee van de weg Bavay-Keulen in Zuid-Limburg zoals wij tegenwoordig denken dat het geweest is

Legt men de meningen van schrijvers als Ernst, Cudell, Quix, Habets, (allen uit de 19de eeuw) en b.v. Hanssen, Peters, Jongen, van Hommerich en Schobben (resp. uit het begin en het midden van de 20ste eeuw) naast elkaar, dan blijkt dat iedere schrijver, op grond van voor hem aannemelijke argumenten de Romeinse weg door Limburg weliswaar voor een deel over hetzelfde tracee laat verlopen, maar dat er voor het gedeelte dat door de tegenwoordige gemeente Landgraaf loopt, grote verschillen bestaan. Oorzaak voor deze verschillen is mede het feit, dat men heel lang niet wist waar men de plaats Cortovallium, zoals ze op de Peutinger kaart heet of Coriovallum, zoals ze in het Itinerarium van Antoninus wordt genoemd, moest zoeken.

Pas Habets maakte duidelijk, dat die plaats identiek is met het huidige Heerlen. Latere vondsten hebben de juistheid van zijn mening bevestigd. Zowel Ernst als Cudell waren er rond 1800 al van overtuigd, dat de Romeinse weg bij Rimburch over de Worm ging. Opgravingen rond 1927 en 1970 gaven ook hun gelijk.

Sommigen meenden in namen als Hereweg, Baanstraat en Lichtenberg een aanwijzing te zien voor een Romeinse oorsprong. Restanten van de oude Romeinse weg zelf zijn er aangetroffen te Heerlen en Rimburch. Op het tussenliggende traject door Landgraaf is er van de weg zelf, op enkele uitzonderingen na, maar weinig teruggevonden.

Door de conclusies van de verschillende schrijvers en de gegevens verkregen bij diverse opgravingen en vondsten in te tekenen op een recente kaart, is gepoogd het verloop van de weg door Landgraaf zichtbaar te maken.

Opzet van het betoog.

1 Oude documenten: de itineraria.

Eerst worden documenten besproken, die melding maken van de Romeinse weg van Tongeren naar Keulen, n.l. het reisboek van Antoninus en de kaart van Peutinger.

2 Een voortschrijdend inzicht bij verschillende auteurs over de vraag Waar liep de weg?

In dit deel wordt nagegaan, wat er vanaf 1800 tot 1960 door verschillende auteurs over de Romeinse weg is geschreven. Besproken worden berichten van:

S. P. Ernst (1744 - 1817), M. Cudell (1773 - 1845), Chr. Quix (1773 - 1844), E. Slanghen (1820 - 1882), J. J. Habets (1829 - 1893), H. J. M. E. Hanssen (1870 - 1923), P.J.M. Peters (1865 - 1940), A.W. Byvanck,

H. Hardenberg (1902 - 1976), J.J. Jongen (1887 - 1973), H.J. Spierts (1909 - 1970), F.X. Schobben (1902 - 1978), L.E.M.A. van Hommerich (1909 - 1976)

.3 *Wat recente publicaties hier nog aan toe voegen* wordt in dit deel besproken, zoals publicaties in het *Jubileumboek 1950 - 1960* van het Land van Herle, in de *Geschiedenis van Hoensbroek* (van de Venne, de Win), in *De Romeinen in Nederland* (van Es) en in de boeken die gepubliceerd zijn ter gelegenheid van de gemeentelijke herindeling: *Schaesberg in Woord en Beeld*, *Nieuwenhagen, Verleden en Heden* en in *Ubach over Worms, van Overworms kwartier tot gemeente Landgraaf*. (H. M. H. Goossens). Eveneens kwam de weg ter sprake in *Langs de weg*, de catalogus uitgegeven ter gelegenheid van de gelijknamige tentoonstelling in 1987/88 te Heerlen en in artikelen van de hand van J.T.L. Jamar, E. Ramakers, W. Beckers en M. Quaedflieg. *4 Gegevens over opgravingen en vondsten van de weg zelf*.

L.van Hommerig vermeldt in het L.v.H 1952 een vondst aan Koeweg bij steenfabriek Russel te Schaesberg. F.X. Schobben zag resten van de Romeinse weg op de grens tussen Eyselshoven en Ubach over Worms. (Jub. Boek 1950 - 1960 L.v.H.). H.Goossens constateerde fundamenten van de weg in het ruilverkavelingsgebied te Ubach over Worms. (U.o.W, van Overworms kwartier enz.) In het Land van Herle van 1964 en 1965 wordt melding gemaakt van een vondst aan Hereweg te Nieuwenhagen.

5 Welke aanwijzingen kunnen we halen uit veld- en plaatsnamen?

Habets geeft in de Publications van 1881 een serie herkenningpunten van een voormalige Romeinse weg. Ook de naam Brunestraat (te Eyselshoven) Brünestrasze (te Ubach-Palenberg) en Chemin de Brunehaut (België) schijnt een aanwijzing te zijn voor Romeinse herkomst. De volgende plaatsen langs de weg worden besproken: Heerlen = Coriovallum, de Lichtenberg (+ tumulus) te Schaesberg, de Hereweg te Nieuwenhagen, de Brunestraat en de Eysel te Eyselshoven, de mijlpaal te Broekhuizen, de brug en het straatdorp te Rimburch en het verdere verloop van de weg te Ubach /Palenberg.

6 Er blijven twee mogelijke tracees over

.In een samenvatting is gepoogd, uit al de voorafgaande gegevens het verloop van de Romeinse weg(en) door Landgraaf te reconstrueren. Op een recente kaart van Landgraaf wordt het Romeins wegennet in beeld gebracht.

7. Kiezen.

8. *Wens.*

1 De Itineraria.

“Itineraria zijn reisgidsen of reisbeschrijvingen, opgemaakt op bevel van de Romeinse keizers, waarin de voornaamste plaatsen en heirwegen van het uitgestrekte rijk waren opgetekend met opgave van de onderlinge afstanden”, schrijft W. Moonen in zijn artikel *Van Coriovallum tot Heerlen* in *De Maasgouw* 1948 afl 3 blz 36. Twee itineraria zijn voor ons onderzoek van belang, n.l.

het Itinerarium Antonini of het Reisboek van Antoninus.

Het Itinerarium van Antoninus is een soort reisbeschrijving, waarin niet alleen 372 grote militaire wegen zijn vermeld, maar ook de namen van de onderlinge afstanden tussen de plaatsen die langs deze wegen gelegen zijn. Het geschrift ontleent zijn naam aan keizer Marcus Aurelius Antoninus, die regeerde van 161 tot 180 na Chr. Gedurende zijn regering zou het geschrift zijn samengesteld. H. Brunsting noemt dit Itinerarium een “Romeinse afstandstabel” (*Rom. Mijlpalen in Nederland*, in: *Oudheidkundige Mededelingen enz* 1946 , Blz. 28.)

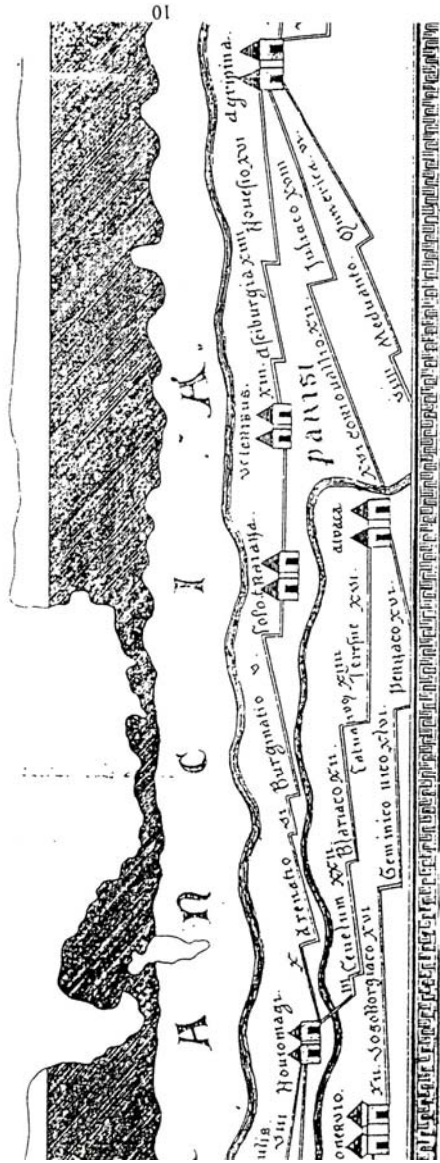
J.T.J. Jamar geeft bij zijn artikel *De Romeinse weg van Boulogne-sur-Mer naar Keulen enz.*, in *Het Land van Herle* 1987 afl. 4 een foto van een mijlpaal te Tongeren het onderschrift : “Het Itinerarium (de wegwijzer) van Tongeren.”

In het Itinerarium van Antoninus zijn o.a. vermeld de plaatsnamen Aduatuca Tungrorum (de Romeinse naam voor Tongeren) en Juliacum (de Romeinse naam voor Jülich). De naam van de militaire etappeplaats Coriovallum komt er zelfs twee keer in voor.

De Tabula Peutingeriana of de Kaart van Peutinger.

Deze kaart is genoemd naar degene, die in 1508 in het bezit ervan kwam, n.l. Konrad Peutinger uit Augsburg (1465 - 1547). Het is een 13de eeuwse kopie van een kaart uit de tijd van Keizer Septimius Severus, die regeerde van 193 tot 211 na Chr. Deze kaart moet op haar beurt weer gebaseerd zijn geweest op een wereldkaart, die tijdens de regering van Keizer Augustus (27 vóór Chr. - 14 na Chr.) werd vervaardigd om in Rome in een zuilengang te worden opgehangen. De kaart was ontworpen als een lange smalle strook, 6,75 m lang en 34 cm hoog, die kon worden opgerold. Ze bestond uit 12 aan elkaar geplakte

Gedcelte van het I en 2e Segment der Romeinsche Reiskaart (Tabula Peutingeriana).

vellen, waarvan er één verloren is gegaan. Op het eerste overgebleven vel staat Romeins Nederland aangegeven.

Op de kaart zijn de wegen voorgesteld door rechte lijnen, met daarlangs de plaatsnamen en de afstanden. Op de Peutinger kaart komen o.a. voor de namen: Atuatuca, Cortovallio en Juliaco. De afstand tussen Atuatuca en Cortovallio wordt aangegeven met het getal XVI, die tussen Cortovallio en Juliaco met het getal XII en de afstand tussen Juliaco en Agrippina bedraagt XVII. Dr. C. Leemans geeft in zijn boek *Romeinsche Oudhedente Maastricht*, (Leyden 1843) op blz. 5 het volgende overzicht: Atua(tu)ca - Cortovallium = XVI, Cortovallium-Juliacum = XII, Juliacum - Colonia (Agrippina) = XVIII.

De cijfers achter de plaatsnamen geven de onderlinge afstanden aan. De gewone afstandsmaat was de mijl van ca. 1500 m. Maar voor het gedeelte van de kaart, waarin Nederland is gelegen, is de **leuga** gebruikt. Dit is een Gallische lengtemaat, die ca. anderhalve mijl, dus ongeveer 2200 m lang was. (Zie: *Museumstukken* onder redactie van A.M. Gerhartl - Witteveen en P. Stuart, *II De Tabula Peuteringiana - Commentaar,*) blz 14.

2 Voortschrijdend inzicht bij achtereenvolgende historici over de vraag: Waar liep de Romeinse weg?

Simon Pierre Ernst.

Geboren te Bruggenmorgen bij Aubel op 2 augustus 1744. Overleden te Afdon bij Herzogenrath op 11 december 1817. Hij was Augustijnkerkvorst te Rolduc en na de opheffing van die Abdij pastoor te Afdon.

Werk van Ernst:

Histoire du Limbourg, Tome Premier. Het hele werk is pas na zijn dood, uitgegeven door E. Lavalleye, tussen 1837 en 1852, in 7 delen.

Werk over Ernst:

Fr. C. Damen OSB: *Limburgse geschiedschrijvers -I- Simon Pierre Ernst* in *Land van Herle* 1953, Blz. 33 t/m 40.

Naast theoloog was Ernst ook historicus. In deel I van zijn werk *Histoire du Limbourg* behandelt hij de Romeinse tijd. Wat de ligging van Coriovallum betreft, vermeldt hij dat hij het niet eens is met de heer Pellerin. Deze had in 1771, bij grondverzet op zijn landgoed te Ravens-

bosch, tussen Ingendael en Haasdal, naast veel andere Romeinse resten, muurresten van gebouwen en het fundament van een Romeinse weg gevonden. Pellerin meende dat het resten waren van de weg van Tongeren naar Keulen, en dat Coriovallum te zoeken was bij Ravensbosch. Maar, zo schrijft Ernst, de vondsten bewijzen alleen maar dat er een Romeinse weg liep, en niet dat Coriovallum zich op die plaats bevond. Ernst had een ander idee. Hij argumenteerde als volgt: als men waarde hecht aan de gelijkenis van namen, moet men Coriovallum eerder zoeken in de omgeving van Heerlen, en wel bij een plaats genaamd **Coresberg**, die zich bevindt links van de weg van Maastricht naar Aken op een kleine halve mijl (= 2 km) van Heerlen. Wat de naam Coresberg betreft meent Ernst: “De uitgang “berg” komt enigszins overeen met “vallum”, wat “verhoging “ betekent “. Bovendien heeft een heer Schils, griffier van het feodale hof te Heerlen hem medegedeeld, dat er in de buurt van de plaats bronzen Romeinse penningen zijn gevonden. En anderen hebben hem verteld dat ze bij het onderzoeken van het terrein aan die zijde van Coresberg , die grenst aan de tegenwoordige grote weg (= heerbaan = Heerlerbaan) verschillende potten hebben opgegraven, waarvan men hem echter geen nadere beschrijving meer kon geven. Een belangrijke ondersteuning van zijn mening dat Coresberg Coriovallum moet zijn, vond Ernst het feit, dat er zich in de nabijheid van Coresberg in de 12de eeuw een bestrate weg afsplitste, die in de richting van Aken liep, langs de Rolducse boerderijen Spekholz en Crombach. Middeleeuwse wegen vinden immers vaak hun oorsprong in Romeinse banen. Bovendien sloot deze weg op Akens gebied aan op een weg die door de Akense historicus Meijer als Romeins werd aangemerkt.

Ernst vervolgt: “Het schijnt dat de Romeinse weg van Tongeren naar Keulen, van Coriovallum uit, richting nam naar Rimburch en het Land van Rolduc en verder naar Jülich. Daarbij de dorpen Übach-parochie en Baesweiler doorlopende “. Voor de Romeinse oorsprong van Rimburch had Ernst twee argumenten: Ten eerste : in de buurt van Rimburch bevindt zich een gehucht dat “Brune Straat “ heet. Het is hem bekend dat ook elders Middeleeuwse wegen van Romeinse oorsprong zo worden genoemd. Ernst geeft toe niets te weten van de oorzaak van deze naamsverandering. Een tweede argument voor Rimburch als Romeinse plaats is een graftombe in de buurt van het kasteel, lijkende op die , die men ziet te Braachon, aan de weg van Bavai naar Tongeren, en ook elders. Het is een aarden heuvel, met gras begroeid, zoals volgens

Tacitus, Germanicus liet oprichten boven de graven van soldaten die waren omgekomen bij de beruchte nederlaag van Varus. Even twijfelt Ernst zelf aan dit argument en geeft hij toe, dat de tombe ook germaans kan zijn, want hij meent te weten, dat ook de oorspronkelijke bewoners van deze contreien voor hun belangrijke doden dergelijke grafmonumenten oprichtten. Maar dan schrijft hij: “Het is jammer, dat niemand op het idee is gekomen om de grafheuvel te Rimburch op te graven, zoals men de nieuwsgierigheid heeft gehad bij verschillende andere exemplaren. Het onderzoek zou de oorsprong ontsluitieren. Aan een Romeinse is niet te twijfelen, gelet op het resultaat, verkregen bij dergelijke grafheuvels, die men ontdekte bij Espeux in het Hertogdom Limburg”. Ernst spreekt ook nog over een zijweg, die vanaf de Baanstraat over de Lichtenberg naar de Brunsummerheide liep. Verplaatsen we ons naar de gemeente Landgraaf van nu, en volgen we het tracee van de Romeinse weg zoals Ernst meende dat die liep, dan levert dat de volgende route op:

We starten bij de hoeve Coresberg te Heerlerbaan, gelegen op de hoek Coresbergweg en een veldweg richting Eikske. Volgen we dit fietspad tussen de velden door tot aan de Kerkraderweg. We steken deze weg over en slaan de Wenckebachstraat in. In het verlengde hiervan volgen we een stukje van de Honingmanstraat. We slaan de Koelmoer (die vroeger Baanstraat heette) in. In het verlengde hiervan volgen we de Baanstraat tot aan de Savelbergstraat.

Op de hoek Baanstraat/Koeweg / Pieterstraat situeert Jongen de “ Stenen Brug“. Van hieruit liep de weg richting station Schaesberg. Naast het station was vroeger een overweg, die aansloot op de Dormigstraat. Via de Hereweg ging het verder over de Haanweg. De veldweg tussen Haanweg en Eygelshovenerweg is verdwenen bij de ruilverkaveling van dit gebied.

Dan gaat de weg verder over Achter de Put, steekt de Rimburcherweg over en klimt via een bijna verdwenen paadje, dat begon bij het kruispunt Achter de Put/Rimburcherweg/Groenstraat naar het Warder kapelletje. Van hieruit ging het over het plateau naar de Rimburchse Lindegracht.

Martin Cudell,

Geboren te Broekhuizen, gemeente Rimburch op 8 augustus 1773. Overleden te Luik op 30 december 1845. Studeerde in Keulen. Omstreeks 1797 kwam hij in dienst van de Franse kantonale overheid. In 1802 werd hij sekretaris van Graaf de Belderbusch van kasteel Terworm. Dan volgt een verblijf in Frankrijk. Omstreeks 1810 heeft hij bemoeienissen met

de mijnbouw in het "Kohlenländchen an der Wurm. In 1814 wordt Cudell politiecommissaris te Maastricht, in 1833, na de Belgische afscheiding, vrederechter te Hasselt.

Werk van Cudell:

Memoire sur la Situation de l'ancien Coriovallum et sur la Direction de la Chaussée Romaine de Tongres à Juliers, gedeeltelijk gepubliceerd door: J.J. Habets in: *Notice sur quelques découvertes d'antiquités dans le Duché de Limbourg* in *Publications 1865 (Tome II)*. In zijn geheel gepubliceerd als *Bijlage II* bij: J.T.J. Jamar: *Martin Cudell (1773 - 1845) en de Romeinse weg van Tongeren naar Jülich* in: *Maaslandse Melange* (Maastricht 1990).

Werk over Cudell:

G. Stas : *Notice Biographique de l'archeologue Linbourgeois Martin Cudell* in: *Publications 1871 (Tome VIII)*

F.X. Schobben + : *Martin Cudell 1773 - 1845* in: *Land van Herle 1980*.

Grete Esser- Plum en Jos Crott: *Fragment - genealogie Cudell (Coudell)* in: *Land van Herle 1988*.

F.Engelen: *Archeoloog Martin Cudell ook exploitant van steenkolenmijnen* in: *Land van Herle 1988*.

J.T.J. Jamar: *Martin Cudell (1773 - 1845) en de Romeinse weg van Tongeren naar Jülich* in: *Maaslandse Melange (Maastricht 1990)*.

Om lid te worden van een historisch genootschap te Maastricht zond Cudell in 1823 een opstel in met de titel die, in het Nederlands vertaald, luidt: "Verhandeling over de ligging van het oude Coriovallum en over de richting van de Romeinse weg van Tongeren naar Jülich". Voor wat de ligging van Coriovallum betreft, blijkt hieruit, dat Cudell een aanhanger is van de gedachte van Pellerin, n.l. dat deze nederzetting gezocht moet worden in de buurt van Ravensbosch, tussen Haasdal en Ingendal, waar men in 1771 opgravingen deed. Op grond van reeds bekende stukken van de weg tussen Bavai en Tongeren is Cudell ervan overtuigd, dat alle grote Romeinse wegen een rechte lijn volgen, of bij benadering volgen. Dus moet het gedeelte van Tongeren naar de Maas en verder richting Jülich ook op die manier zijn aangelegd. Hij geeft toe, dat de onderzoekingen die hij heeft gedaan om tussen Maastricht en Ravensbosch enig spoor van de weg te vinden, vruchteloos zijn gebleven, op een klein stuk na, in de buurt van Berg. Daar heeft hij een oude holle weg gevonden, die van Romeinse oorsprong kan zijn. Waarschijnlijk heeft Cudell over deze zaak contact gehad met zijn bijna dertig jaar oudere tijdgenoot Ernst. De weg, die hij, Cudell, als uitgangspunt kiest voor zijn onderzoek, is namelijk de z.g. "Brunestraat", ten zuiden van Übach, die Ernst vermeldt als argument voor het Romeinse verleden van Rimburch. Omdat Cudell dus had vernomen, dat er in de gemeente Übag, canton Rolduc, resten van een

Romeinse weg bestaan, begeeft hij zich naar zijn geboortegrond, naar een plaats, die volgens hem ligt ongeveer op de helft van de afstand tussen Coriovallum en Jülich, om daar onderzoek te plegen. Cudell schrijft: "Ik vond werkelijk op een goede kwart mijl ten zuiden van het dorp, aan de rand van een bos dat men Scheidbosch (= grensbos) noemt, een grote groene weg, recht van lijn, komende van de kant van Jülich en aan de andere kant lopende in de richting van Maastricht, waarvan de gemeentelijke autoriteiten, die de vriendelijkheid hadden me te vergezellen, me verzekerden, dat dit volgens de volksmond de oude Romeinse weg is, welke naam hij tot op de dag van vandaag draagt". Men vertelde Cudell verder, dat zich een dikke grindlaag een voet onder het maaiveld bevond. Om zich van de juistheid van de beweringen te overtuigen, ging Cudell zelf op onderzoek uit. Hij ontdekte, dat de weg 30 voet breed is en zich voor de helft van de breedte onder de aangrenzende velden uitstrekt. Informaties die hij verder hierover nog kreeg, leerden hem, dat de weg in oostelijke richting, in rechte lijn naar Baesweiler liep, langs de windmolen van Setterich, door het bos van Rötchen, over de velden van Ungershausen naar Engelsdorf en Jülich. Om het gedeelte van de weg tussen Übach en Coriovallum te vinden, begint Cudell zijn onderzoek op de plaats die men hem had aangegeven ten zuiden van Übach en wandelt, in het verlengde van het oostelijk stuk van de weg, in westelijke richting, dwars door het Rimburchse land. De weg volgt een kleine halve mijl dezelfde richting naar een grote, alleenstaande oude linde. Die schijnt hem eertijds geplant te zijn om een herkenningspunt aan te geven. Aan de rand van een dalletje waardoor een beekje (= de Übach) stroomt, op een kleine afstand van het gehucht Weijenberg, eindigt dit deel van de weg. Aan de andere kant van het dal is de weg helemaal verdwenen, heeft plaats gemaakt voor velden. Maar men verzekerde Cudell dat de richting in de lente duidelijk zichtbaar werd door een gele kleur en, ten tijde van de oogst, door vroegtijdige rijpheid van het graan, dat tevens op het bed van de weg beduidend korter bleef dan op het naburige terrein. Dit spoor kan men volgen tot aan het Rimburchse bos, dat op een goede halve mijl afstand ligt. Een van de mensen die Cudell vergezelden vertelde hem, dat de plaats waar de weg het beekje (= de Übach) kruist, "Meibrug" heet en dat men daar enkele jaren geleden resten van palen heeft gevonden, afkomstig van een brug, die daar vroeger moet hebben gelegen. Aan de overzijde van het beekje vergewist Cudell zich van de echtheid van het verhaal door zelf peilingen te verrichten. En inderdaad vindt hij er de

weg, die schuin tegen de helling omhoog loopt. Ook op het veld, dat "Twaalf Arpins" (1 arpin = 1 morgen) heet, dat bij het kasteel hoort en waarvan de heer Joppen op dat moment eigenaar is, is de weg op zo'n 33 cm onder het maaiveld aanwezig. De kiezellaag heeft een dikte van ongeveer 37 cm en er is moeilijk met een schop doorheen te steken. De weg mondt uit in de Herberger Gracht, een holle weg komende van Rimburch. Vanaf het bos loopt de Romeinse weg, steeds in rechte lijn,

Cudell vergiste zich. De weg liep niet langs de Rimburchmolen maar over dit terrein aan de Palenbergerweg. De fotograaf stond aan de hoek van het schoolplein en keek richting Worm en Duitsland. De bomen zijn oeverbegroeiing van de Worm. Hier bevond zich vroeger de brug en een kleine nederzetting (vicus).

op de molen van Rimburch toe. Hij doorkruist de tuin van de molen en het moerassige terrein van Broekhuizen, gemeente Rimburch (Ned.). Tijdens onderzoeken van het broekland, die Cudell vervolgens in tegenwoordigheid van de burgemeester van Rimburch uitvoert, verneemt hij dat men enkele jaren tevoren, bij het aanleggen van het kanaal om het terrein droog te leggen, de weg heeft gevonden, weggezakt tot op meer dan een meter diepte. Door peilingen met een ijzeren staaf kan men het vervolg van de weg vaststellen. Een boer die in een wei, grenzende aan het broekland een poel uitdiepte, was ook op de bedding van de weg gestoten. Een prachtige tumulus, die volgens Cudell er een onwraakbare getuige van is, dat de weg van Romeinse oorsprong is, bevindt zich op een kleine afstand stroomopwaarts van de molen. In het dorp zelf is het spoor, ondanks enkele opgravingen, niet meer terug te vinden. Cudell vermoedt, dat er hier in de rechte lijn van de weg een knik heeft gelegen om de helling aan de "Maastrichtse" kant van de Worm te overbruggen. Boven op het plateau probeert hij de weg terug te vinden, maar zonder resultaat. In gedachten zijn rechte lijn volgende, moet, volgens Cudell, de weg richting Nieuwenhagen hebben gekozen, lopende tussen de dorpen Waubach en Groenstraat door, waar de weg nog de naam "Maastrichterweg" draagt. Cudell vervolgt: "Aangekomen op de hoogten van Nieuwenhagen (...) kan ik me op een onbetwifelbare manier voorstellen, dat ik, om rechtstreeks naar Maastricht te komen, Heerlen en de tegenwoordige grote weg meer naar links moet laten liggen. En dat men, als men die rechte lijn volgt, rechtstreeks naar Ravensbosch wordt geleid". Volgens hem moet de weg dus verder hebben gelopen over de heide naar Palemig, langs de Vrank en over de landerijen van de Hoensbroekse hoeve Terlinden. Cudell heeft er echter nergens sporen van kunnen terugvinden. Men vertelde hem, dat in het dorp Sweijer onder Wijnandsrade in de weilanden ooit op een grindlaag was gestoten, die op het fundament van een weg leek. Dan loopt de weg, volgens Cudell, over de velden tussen Aalbeek en Hulsberg en komt tenslotte via het dorp Arensgehout op het plateau van Ravenbosch en zo bij de plaats die hij voor Coriovallum houdt. Toch verschilt Cudell met Pelerin van mening over de plaats waar Coriovallum daar gelegen zou hebben. Volgens Pelerin was dat in het dal tussen Haesdal en Ingendal. Pelerin had echter op het plateau tussen Haesdal, Ingendal en

Arensgehout ook nog resten van een weg gevonden, die in noord-zuid richting liep en de grote weg kruiste. Die weg had een ander, niet kiezelachtig plaveisel en leek op een dorpsstraat. Bovendien vond men langs deze weg ook veel resten van dakpannen. Omdat de stenen van dit plaveisel de boer die het veld bewerkte hinderden, had Pelerin ze laten verwijderen. Het vervoer van de zandstenen brokken zou twee maanden hebben geduurd. Pelerin gebruikte ze om bij zijn landhuis, Holzwick genaamd, de paardestallen, het hoenderhof en de lanen te bestraten. Deze vondsten en nog enkele mededelingen van de bewoners van de streek, brachten Cudell tot de veronderstelling, dat Coriovallum op het plateau had gelegen, op het kruispunt van twee wegen. De vondsten in het dal houdt Cudell voor de resten van het landhuis van de commandant van Coriovallum. Cudell heeft nog een ander bewijs voor het feit dat Coriovallum in de buurt van Ravensbosch gelegen moet hebben. In het Itinerarium van Antoninus en op de Peutinger kaart zijn in Romeinse cijfers de afstanden tussen de verschillende plaatsen vermeld. Met behulp van deze getallen berekent hij dat Coriovallum inderdaad in de buurt van Ravensbosch gelegen kan hebben. Hij heeft wel eerst enkele correcties in deze getallen aangebracht omdat hij meent dat er bij het overschrijven ervan vergissingen zijn gemaakt. Tenslotte reageert Cudell nog in zijn artikel op de mening van zijn tijdgenoot Ernst, “de geleerde pastoor van Afdon“. Die zocht immers Coriovallum bij Coresberg in Heerlerbaan. Vooral over het gegeven van de “steenstraat” naar Aken heeft hij nagedacht. Hij heeft zelfs onderzoek gedaan naar het verdere verloop van die weg door de heide van Heerlen, waar hij inderdaad een stuk zandweg vond, dat uit de richting van Gangelt kwam. Die weg, beginnend in de hei “waar hij vandaag nog alle eigenschappen van een grote straat heeft” liep volgens Cudell, verder langs een buitenwijk van “het dorp Nieuwenhagen, genaamd Lichtenberg”, naar Scheidt of Schaesberg, waar hij nog de naam “Baan “draagt, wat wil zeggen “grote weg” en verder voert naar de terzijde van Spekholzerheide gelegen hoeve “Spekholz”, gemeente Kerkrade, langs de hoeve “Crombach” in de richting van Frohnrath en Horbach, waar de weg zelfs de naam “Römischer Weg” draagt, om tenslotte over Vetschau en (Laurens-)Berg Aken te bereiken. Volgens Cudell is dit echter geen Romeinse weg, maar een weg, die Karel de grote heeft laten aanleggen om vanuit Aken over Gangelt naar zijn palts in Nijmegen te reizen. Volgen we op een huidige plattegrond van Landgraaf de Romeinse weg zoals Cudell meende dat hij liep, dan krijgt men ongeveer het volgende

beeld: de weg kwam bij de molen bij kasteel Rimburch over de Worm en ging dwars door de weilanden naar de Lindegracht. Deze volgde hij een stukje en boog voor het bos, daar waar het ouderlijk huis van Cudell heeft gestaan, naar links. Achter de St-Jozefkapel ligt de rest van een holle weg, die nu Steenbergweg heet. Hierlangs bereikte de Romeinse weg het plateau. (Schobben vermoedde hier een Romeinse wachttoren). Dwars over de velden ging het naar de Maastrichterweg/Maastrichterlaan. Ergens langs de Nieuwenhagerheidestraat/Hoogstraat boog de weg naar rechts en liep over het heidegebied, langs de Voort en de Kakert naar Palemig om uiteindelijk via Vrank en Terlinden Ravensbosch te bereiken, waar Cudell immers Coriovallum vermoedde.

Christiaan Quix.

Geboren op de Wijngaardshof in de Koningsbeemd te Hoensbroek, werd hij op 8 oktober 1773 gedoopt in het oude kerkje van Hoensbroek. Hij overleed op 13 januari 1844 te Aken. Na zijn middelbare studie te Aken (1783 - 1792) trad hij in 1792 als Broeder Ignatius in, bij de Carmelieten te Keulen om daar theologie te gaan studeren. Op 8 oktober 1797 werd hij tot priester gewijd. Daar door de Franse overheersing nog geen normaal kloosterleven mogelijk was, was hij enige tijd huisonderwijzer te Raeren en slotkapelaan te Rimburch. In 1802 richtte hij te Aken een “Elementarschule “ op . Vanaf 1805 is hij er leraar aan de “Ecole secondaire communale”, die na 1814 een Pruisisch gymnasium werd. Intussen was Quix blijven studeren. Zowel de natuurwetenschappen als de (lokale) geschiedenis hadden zijn belangstelling. In 1823 moest hij wegens doofheid ontslag nemen als leraar. In 1833 kreeg hij van het stadsbestuur van Aken opdracht het stedelijk archief te ordenen. Naast werken over biologie-onderwerpen heeft zo'n 23 geschiedkundige publikaties op zijn naam staan.

Werk van Quix:

Geschichte der ehemaligen Reichsabtei Burtscheid (1834).

Schloss und ehemalige Herrschaft Rimburch (1835)

Die Reichsgrafen von Schaesberg zu Kerpen und Lommersum, die Freiherren von Schaesberg zu Streithagen ... (1841).

Werk over Quix:

Fr. Damen O.S.B.: *Limburgse Geschiedschrijvers, II, Christiaan Quix.* in *Het land van Herle 1953* blz. 73 t/m 79.

P.A.H.M. Peeters: *Christiaan Quix* in *Geschiedenis van Hoensbroek*, Afd. VI, Hoofdstuk IV, blz 791 t/m 794.

In zijn werk over Burtscheid wijdt Quix een hoofdstuk aan de Romeinse weg, of beter de Romeinse wegen, want hij komt tot de conclusie, dat er een zestal door onze streek gelopen moeten hebben. Hij gaat, net als Cudell, er van uit, dat Coriovallum bij Ravensbosch heeft gelegen. De eerste weg die hij vermeldt loopt van Keulen naar Aken. De weg gaat bij Mariaweiler over de Ruhr, loopt over Lammersdorf, Weis- en Eschweiler en Eilendorf. Deze weg schijnt zelfs een neventracee gehad

te hebben over Cornelimünster. Een tweede heerweg begon ook bij Keulen en liep over Berchheim, Jülich en Herzogenrath naar Kirchrath. Verder over de hoogte tussen Voerendaal aan de ene en Simpelveld / Eijs, aan de andere kant. Over Ubachsberg en Ransdaal ging het naar Klimmen en vandaar naar het nabijgelegen Coriovallum (= Ravensbosch). Quix merkt op dat de tegenwoordige bewoners delen van deze weg “Karrenstrasze” noemen. Het tracee was in de tijd dat de “moderne” wegen nog niet waren aangelegd, de verbinding tussen Keulen en Maastricht. Deze weg kruiste bij Drievogels de weg die van Aken over Heerlen naar Gangelt leidt, en die men de “Römerweg” noemt.

De derde weg komt waarschijnlijk van Neuss. Men vindt er nog duidelijk sporen van in de vruchtvelden tussen Baesweiler en Beggendorf en in die tussen Übach en Merkstein. Bij “dem herrlichen Schlosse Rimburg” gaat de weg over de Worm. Dan door het dorp Groenstraat naar Lichtenberg, in het parochiedorp Schaesberg - Scheidt gelegen. Van hieruit vervolgt de weg zijn loop door de Heerlerheide, tot hij bij de Rabelsberg de plaats Renneberg bereikt. Hiervan schrijft Quix, die op dit punt tot op enkele meters van zijn geboortehuis is aangekomen, dat het een kleine verhoging in het landschap is. De omwonenden vertellen elkaar “schauerliche Geschpenstergeschichten” over een schat die in de berg verborgen zou liggen. De naam Renneberg zou afkomstig zijn van de Spaanse Gouverneur van Friesland en Groningen, die hier zijn kasteel zou hebben gehad. Bij deze heuvel nu, daalde de Romeinse weg af in het keteldal, waarin de dorpen Heerlen, Hoensbroek, Nuth en Wijnandsrade liggen. Hij doorsnijdt het dal van oost naar west. Achter Retersbeek klimt de weg weer in de hoogte, naar het niet meer ver verwijderde Coriovallum. Een vierde weg, afkomstig van de Nederrijn, loopt volgens Quix over Tudderen naar Coriovallum, waar immers alle Romeinse heerstraten samenkomen. Deze weg heeft in de buurt van Melick of Odiliënberg de Roer gekruist, passeerde vervolgens Echterbosch, Hoengen en Heiler, waar zich nog een brede straat bevindt, en liep over de z.g. “Buchstrasze” naar Tudderen. Van hier naar Coriovallum is het volgens het Itinerarium van Antoninus nog zes Romeinse mijlen. De weg loopt verder langs Millen, tussen de parochiedorpen Hulsberg en Schimmert door naar het gehucht Aalbeek en zo naar Coriovallum. Heerweg nummer vijf liep vanaf de Akense Koningspoort langs Melaten naar Lemiers. Klom op naar Vijlen en ging langs Hilleshagen naar Partij-Wittem, alwaar hij zich naar Maastricht

gewend schijnt te hebben. De zesde weg vond Quix in de Annales Rodensis. Hierin is er sprake van een “via lapida” of steenstraat. Deze weg begon te Aken aan het Ponttor, liep over Vetschau en Steinstrassen, kruiste de Romeinse weg nummer twee (die van Herzogenrath naar Coriovallum), liep vervolgens door het kerkdorp Heerlen en verder in noordelijke richting. Bij het landgoed Heerweg (kerk te Heksenberg) kruiste deze weg die van Neuss naar Coriovallum (= weg nr. 3) om, over de grote Heerlerheide naar Gangelt en steeds verder in noordelijke richting lopende, uiteindelijk Nijmegen te bereiken. Wat de ligging van Coriovallum betreft is Quix het eens met Cudell. Hij situeert de plaats te Ravensbosch, op de hoogte tussen Klimmen en Meersen. Er zijn daar reeds veel oudheidkundige vondsten gedaan bij de plaatsen Aalbeek, Ingendael en Haasdal. Men heeft vanaf deze hoogte een vrij uitzicht in alle richtingen. Bovendien komen de eerste drie van de genoemde wegen op deze plaats samen. Ook de naam Coriovallum wijst, volgens Quix, naar deze plaats. “Corio” moet misschien “Corvo” zijn, dat “raaf” betekent. “Vallum” betekent niet “dal” maar “wal” of verschansing: Quix’s vertaling voor het woord “Ravensbosch”.

Toch was Quix korter bij de oplossing van het probleem “Coriovallum” dan hij zelf ooit heeft geweten. In een opmerking onderaan blz. 18 van zijn werk over de Abdij Burtscheid schrijft hij: “In Heerlen was een nederzetting van de Romeinen Er is Romeins vaatwerk gevonden en een hoeveelheid Romeinse munten, ook in zilver. Quix bezit zelf zes, in Heerlen gevonden, koperen munten. Bij het planten van bomen in de weilanden stootte men er op resten van Romeins muurwerk. Toen er enkele jaren geleden klei werd gestoken voor een “geräumiges Haus”, dat aan de ingang van het dorp zou worden gebouwd, werden ook Romeinse munten en dito vaatwerk gevonden. De eigenaar heeft het materiaal echter weggegeven. Meer dan eens zag Quix op de Heerlense straten kinderen met Romeinse munten spelen. Die hadden er echter niet veel respect voor want ze noemden ze “Heidemünzen”. In zijn boek over “Schloss Rimburg” komt Quix op de Romeinse weg van Keulen naar Coriovallum terug. Daar deze weg over Rimburg liep, neemt hij aan dat hier een brug over de Worm moet zijn geweest. Hij meent, dat die waarschijnlijk daar lag, waar in zijn tijd de z.g. “Grimmelsbrück” lag. Oudere bewoners hebben hem erover verteld. De Romeinse weg, die in de velden tussen Übach en Merkstein in de zomer nog duidelijk zichtbaar is, liep door het Rimburger bos en door de grote

veeweide van het kasteel naar de Worm toe. Na in de buurt van Gremelsbruggen de Worm te zijn overgestoken, voerde het tracee over de nog bestaande brede weg tussen Valkerhofstadt en de tuin van de heer Corneli te Bruchhausen door, om daarna de hoogte te beklimmen en in de richting van het dorp Groenstraat te draaien. De heer Corneli had enige tijd geleden in zijn tuin opgravingen naar de weg gedaan. En inderdaad vond hij hem vier voet onder het oppervlak. De weg bestond uit een laag grind of kleine zandsteen, zeer vast en duurzaam. De weg had een breedte van veertien voet.

Reconstrueren we de Romeinse weg zoals die volgens Quix door Landgraaf gelopen heeft dan krijgen we het volgende beeld: De weg, komende van Neuss, gaat bij Gremelsbrüggen over de Worm, klimt tussen Valkerhofstadt en de tuin van de heer Corneli naar het plateau (Scherpenseelmolenweg?) en kiest vervolgens richting Groenstraat. Dan gaat het verder naar de Lichtenberg. Dat kan via de Nieuwenhaagse Hereweg, maar ook via de Maastrichterweg en Nieuwenhagerheide, daarover is Quix niet duidelijk. Vanaf de Lichtenberg loopt de weg via Palemig naar het Heerlerheidse Rennemig en zo verder naar Coriovallum, dat Quix te Ravensbosch vermoedde.

Egidius Slanghen.

werd geboren op 24 augustus 1820 te Hoensbroek. Hij volgde daar de lagere school en ging vervolgens naar een kostschool te Glons, in de buurt van Tongeren voor een wetenschappelijke opleiding. Op 18jarige leeftijd werd hij klerk op het kadaster te Hasselt. Na de Belgische afscheiding werkte hij op het kadaster te Maastricht. Van 1843 tot 1853 was Slanghen rentmeester bij de Freules van Keeverberg d'Aldenghoor te Haelen. Door zijn opleiding en zijn werk ontstond zijn belangstelling voor de Limburgse geschiedenis. Hij verzamelde munten en deed opgravingen. Na het overlijden van de freules te Haelen keerde Slanghen naar Hoensbroek terug. Op 11 maart 1855 werd hij benoemd tot burgemeester en tevens ambtenaar van de Burgerlijke Stand te Hoensbroek. Hij liet de wegen verbeteren en zorgde voor een nieuwe school in zijn gemeente. Van 1861 tot 1867 was hij tevens burgemeester van Voerendaal. In zijn vrije tijd hield hij zich bezig met allerlei kunstuitingen (hout- en ivoornijkunst, bootsen en het graven van etsen) maar ook met geschiedvorsing. Zijn opgedane kennis legde hij vast in twee boekwerken. Habets was een neef en goede vriend van Slanghen, Quix was zijn dorpsgenoot. Slanghen was mede-oprichter van het Historisch Genootschap te Maastricht. Hij was lid van de Maatschappij van de Nederlandse Letterkunde te Leiden. In 1874 huwde Egidius Slanghen te Heerlen met de in 1841 te Schaesberg geboren Catharina Hubertina Franck, dochter van Werner Joseph Franck en Maria Sophia Mechtildis Borghans. Voor haar huwelijk was zij "modemaakster " te Heerlen. Het huwelijk bleef kinderloos. Eg. Slanghen overleed op 12 oktober 1882 te Hoensbroek en werd bij de toren van het oude kerkje begraven. Zijn echtgenote verhuisde in 1887 naar Roermond en in 1889 naar het Elisabethstift te Kerkrade, waar haar zus overste was. Daar overleed ze op 9 juni 1894. De

grafsteen met haar naam en die van haar ouders bevindt zich op het kerkhof te Schaesberg (Achteraan, laatste rij).

Werk van Slanghen:

Het Markgraafschap Hoensbroeck , gevolgd door geschiedkundige aantekeningen over het voormalige Land van Valkenburg (Maastricht 1859).

Bijdragen tot de geschiedenis van het tegenwoordige Hertogdom Limburg.

DI I (Amsterdam / Sittard 1865) en DI. II (Roermond 1878).

Werk over Slanghen:

Fr. C. Damen OSB: *Limburgse Geschiedschrijvers III, Egidius Slangen.* In: *Het Land van Herle* 1953 Blz130-136.

P.A.H.M. Peeters: *Egidius Slangen (Burgemeester 1855 - 1882).* In: *Geschiedenis van Hoensbroek*, door J.M. van de Venne, J. Th. H. De Win en P.A.H.M. Peeters, Afd VI, Hoofdst.V. Blz 794 - 800).

In zijn *Bijdragen tot de geschiedenis van het tegenwoordige Hertogdom Limburg* schrijft Slanghen op blz. 7 en 8 , als inleiding op het hoofdstuk *Een blik op Valkenburg* enkele regels over de Romeinse tijd. "Was Valkenburg het Coriovallum, waarvan sprake is in het Itinerarium of reisboek van Antoninus? Wij zullen ons des te minder in deze vraag verdiepen, vermits wij een nader tijdperk en een meer financiële toestand op het oog hebben - Dit schijnt ons vrij zeker, dat het kasteel en later het stadje gebouwd zijn langs de Romeinse heirbaan , loopende van Tongeren over Maastricht naar Gulik." "Dat te Valkenburg, vóór het nog dien naam droeg, iets méér heeft bestaan dan de voorbijlopende Romeinse baan, bewijzen de munten en Romeinse oudheden ter plaatse zelve, en in het naburige Houthem ontdekt. Maar ook in het twee uren oostwaarts gelegen dorp Herlo of Heerlen worden veel Romeinse penningen en andere voorwerpen, meest aardewerk (terra sigilata), opgegraven.

Letten we nu op de aangegeven afstanden : 16 Romeinse mijlen van Tongeren en 18 van Gulik, dan staat voor alsnog te bezien, bij welke van de twee plaatsen, Valkenburg of Heerlen, het verloren Coriovallum teruggevonden zal worden." "Bijna alle posten en steden, vroeger door de Romeinen bezet, hebben in hunne latere benaming iets van den Latijnsen naam behouden, als Tricht (Trajectum), Gulik (Juliacum). Gesteld nu, dat Coriovallum in onze taal zoveel als Ravenwal, dan ligt hierin al dadelijk eenige overeenstemming met Valkenburg, en dan verklaren wij ons gemakkelijk, waar Ravensbosch, waar het nabij gelegen Ransdal (Ravensdal), die namen gehaald hebben.-" "Wat ervan zij, wij geloven dat Valkenburg, evenals Heerlen, eene dier plaatsen is, waar het den Romeinen gelustte hunne Castra of legerplaatsen te vestigen, en dat onder andere redenen, die zij daartoe hadden, ook de redenen te

vinden is, waarom in de vroege middeleeuwen er aan gedacht werd, die plaatsen, bij voorkeur, wederom in te nemen en te bewonen.”

Jan Joseph Habets,

werd geboren op 27 november 1829 te Oirsbeek. Hij studeerde te Sittard, Rolduc en Roermond en werd op 8 maart 1856 tot priester gewijd. Achtereenvolgens was hij kapelaan te Hunsel, Bunde en Berg en Terblijt om in 1878 tot pastoor van OudVroenhoven te worden benoemd. In 1881 werd hij Rijksarchivaris in Limburg te Maastricht. Hij overleed te Maastricht op 22 juni 1893. Reeds in zijn studietijd toonde Habets grote interesse voor de regionale geschiedenis. En die belangstelling bleef bestaan gedurende zijn verdere leven als kapelaan en pastoor. Hij studeerde, bezocht archieven en verrichtte zelf veldwerk. Zijn bevindingen publiceerde hij in vele artikelen over de geschiedenis van Limburg. Toen hij in 1881 Rijksarchivaris werd, kon hij zich volledig aan zijn wetenschap wijden.

Werk van Habets :

Notice sur quelques découvertes d'antiquités dans le Duché du Limbourg in *Publications, Tome II, 1865.*

Découvertes d'antiquités dans le Duché du Limbourg in *Publications XVIII, Blz. 3 - 300.*

Cronijkje door enen dorpskapelaan, als feuilleton in *De Maasgouw* 1975 t/m 1980. *Dagboek van Pastoor Jos. Habets* in *De Maasgouw* 1980 en 1981.

Autobiografie van Jos. Habets in *De Maasgouw* 1981 t/m 1985.

Werk over Habets:

In Memoriam Joannes Joseph Habets in *De Maasgouw* 1893 Blz 53 t/m 64.

A.E. M. Janssen: *Enkele opmerkingen bij het herdenken van de Limburgse geschiedbeoefenaar Jos. Habets (1829 - 1893)*, in *De Maasgouw* 1993 Blz. 143 - 152.

In de *Publications* van 1865 verscheen een artikel van Habets' hand over Romeins Limburg: “*Notice sur quelques découvertes d'antiquités dans le Duché du Limbourg*”. Hierin zet hij op een rij alle gegevens die hem bekend waren over de prehistorie en de Romeinse tijd in Limburg. Hij beschrijft gegevens over afgravingen en vondsten en geeft commentaar op publicaties die andere historici over dit onderwerp deden. Zo neemt hij in zijn publicatie een gedeelte van het artikel van Cudell over de Romeinse weg van Tongeren naar Keulen op. Al deze feiten en feitjes past Habets als een legpuzzel in elkaar, zodat hij tot een beeld komt van de situatie in Limburg in de Romeinse tijd. In de *Publications* van 1881 komt hij op het onderwerp terug. In een artikel van 300 pagina's “*Découvertes d'antiquités dans le Duché du Limbourg*” geeft Habets zijn visie op de Romeinse wegen in het algemeen en in het bijzonder op het verloop van de drie grote routes, n.l. de weg van Tongeren naar Gulik, de weg van Tongeren naar Nijmegen en de weg van Coriovallum naar Xanten. In zijn artikel van 1865 vermeldt Habets o.a. de volgende gegevens over

de weg van Tongeren naar Jülich: In het centrum van **Heerlen** heeft men gevonden munten, urnen, dakpannen, ijzeren lanssen, glazen en bronzen vazen, potten van grijs en rood aardewerk en nog andere voorwerpen, dit alles afkomstig uit de Romeinse tijd. Cudell heeft in zijn tijd in Heerlen ook zilveren Romeinse munten gevonden. In **Schaesberg** heeft men in 1837 bij het opgraven van kiezel voor de aanleg van de weg van Heerlen naar Sittard een tumulus ontdekt, waarin men vond: een handvat van een degen, handvatten van messen, een gedeelte van een bronzen gesp, een urn met as, een lamp van witte pijpenaarde, munten en scherven van terra sigillata met inscripties, alles afkomstig uit de Romeinse tijd. Bij de heer De Guasco in Valkenburg heeft Habets een Romeinse dakpan gezien, die in 1860 in een kiezelgroeve tussen Schaesberg en Heerlen (Leenhof) gevonden is. In **Rimburg** kan men een prachtige tumulus bewonderen in een weiland, behorende bij het kasteel ter plaatse. In het bezit van de heer Corneli te Houthem St. Gerlach bevindt zich een stenen wapen dat in 1857 in de gemeente Rimburg gevonden is. Als derde bewijs voor Romeins Rimburg neemt Habets een gedeelte over, van het artikel dat Cudell in 1823 schreef over diens onderzoek naar de Romeinse weg in de buurt van Rimburg.

Als Habets vervolgens het gedeelte van de weg van Tongeren naar Jülich binnen ons gebied reconstrueert, schrijft hij: “Vanaf de villa Ravensbosch, die men algemeen voor de mansio Coriovallum houdt, tot Rimburg, is de weg niet goed bekend. Van wat de verschillende auteurs ervan gezegd hebben is niets door waarneming bewezen. Toch geloven we dat het van weinig belang is het tracee te zoeken te Hoensbroek, Terlinden, Frank en Heerlerheide, zoals Cudell dat doet op grond van zijn “Theorie-van-de-rechte-lijn“ van de Romeinse wegen. Om tot een zeker resultaat te komen, lijkt het me van meer belang de weg te zoeken in de gemeentes Klimmen, Heerlen en Schaesberg, vanwaar hij verder loopt naar Rimburg, Übach, Baesweiler, Engelsdorp, Boslar en Jülich”. Over de weg van Aken naar Tudderden vermeldt Habets o.a.: “In de heide te Heerlerheide bevindt zich een heuvel, genaamd Heksenberg, die met zijn kale en kegelvormige top op een grote tumulus lijkt. Op de top van de heuvel bevindt zich een kuil, waarin men een linde heeft geplaatst”. Men heeft Habets verzekerd, dat men hier urnen heeft opgegraven. De naam Heksenberg, net als de van de op enige afstand van hier gelegen Brandenburg, doet Habets vermoeden, dat het hier gaat om Germaanse cultusplaatsen. Bovendien heeft de kanunnik Quix in 1840 in de buurt van de hoeve Heldewierskamp een uitgestrekte

Germaanse begraafplaats bezocht, bestaande uit een groot aantal kleine aarden heuvels, waarin zich grote urnen bevonden. Verder vermeldt Habets nog vondsten te Schinveld, Broeksittard en Tudderen. Voor wat dat gedeelte van de weg van Aken naar Tudderen betreft, dat is gelegen tussen Aken en Heerlen haalt Habets Ernst aan, die meende dat het tracee van deze weg liep langs Coresberg, Valkenhausen, Spekholz, Crombach en Frohnrath. Het is een weg die reeds in de Annales Rodensis wordt vermeld en die in de Middeleeuwen nog in gebruik was. Habets merkt op, dat de weg van Aken naar Tudderen en de weg van Tongeren naar Jülich elkaar gekruist moeten hebben in Heerlen, of in de omgeving van die plaats. Omdat Habets, overigens met enige twijfel, er in 1865 nog van uitgaat, dat Coriovallum te Ravensbosch heeft gelegen, en hem bekend is dat er een weg heeft gelopen van Coriovallum over Tudderen naar Xanten, denkt hij dat het tracee van die weg van Ravensbosch over Schimmert, Beek, Geleen en Sittard verder naar Tudderen liep. Hij herinnert eraan, dat Cudell vermeldt, dat stukken van deze weg zijn gevonden tussen Aalbeek en Schimmert en tussen Arensgehout en Haesdal.

Zoals reeds gezegd, twijfelt Habets in 1865 al aan de dan algemeen heersende mening, dat Coriovallum in de buurt van Ravenbosch heeft gelegen. Hij besluit zijn artikel dan ook met conclusies, die we als volgt kunnen samenvatten: 1-Habets twijfelt aan de “Rechte-lijn-theorie” van Cudell. Hij meent dat de Romeinen bij het aanleggen van hun wegen weliswaar rekening hielden met de kortste afstand tussen twee plaatsen, maar dat eveneens van invloed was de bodemgesteldheid of het reeds aanwezig zijn van oorspronkelijke bewoning. Ook veiligheid en verdedigbaarheid speelden een rol bij de keuze van het tracee, waarlangs een weg werd aangelegd. 2-Langs de Romeinse wegen liggen verschillende plaatsen met een naam, waarin het woord “heer” voorkomt. B.v. Heerderen (tussen Tongeren en Maastricht), Heer (bij Maastricht) en Heerlen. Dit woord “heer” heeft, meent Habets, iets te maken met de aanwezigheid van een militair kamp. 3-”Tot hiertoe “, schrijft Habets, “hebben we nog niet gesproken over de ligging van Coriovallum, dat men overal heeft gezocht, maar tot nu toe nog nergens heeft gevonden. Verschillende auteurs situeren het op allerlei afgelegen plaatsen zoals Ravensbosch en Cortenbach. Maar waarom zou Coriovallum van de aardbodem verdwenen zijn? Waarom zou men het zoeken op afgelegen plaatsen? De meeste Romeinse plaatsen zijn niet verdwenen bij de val van het Romeinse Rijk, maar zijn langzaam

veranderd in Middeleeuwse dorpen of versterkingen. Als men zoekt naar Coriovallum, houdt men teveel vast aan de naam van die plaats, die verdwenen lijkt. Waarom zoekt men niet naar een tegenwoordig bestaand dorp, waar Coriovallum gelegen zou kunnen hebben. Wij, (zegt Habets), zoeken Coriovallum, dat toch een Romeinse plaats van enige betekenis schijnt te zijn geweest, in een oud dorp met een groot kasteel, dat een Romeinse oorsprong garandeert. Wij zoeken Coriovallum dus eerder in Meersen, Valkenburg of Heerlen, dan in Ravensbosch of Cortenbach. Voor hem, die dan voor Heerlen kiest, preekt, behalve de mening van de wijze historicus Ernst, ook de ligging zelf van die plaats. En wat de zonderlinge naam Coriovallum betreft?... kan die niet in de loop van de geschiedenis plaats hebben gemaakt voor de meer Germaanse naam Heerlen?”

In zijn artikel van 1881 beschrijft Habets de aanleg van Romeinse wegen in het algemeen, geeft maten, afstanden en gebruikte materialen. Hij beschrijft hoe er nederzettingen en rustplaatsen langs die wegen konden ontstaan. Hoe legers, maar ook handelaren en postboden er te voet, te paard maar ook per voertuig, gebruik van maakten. Ook geeft Habets een lijst van acht kenmerken, waaraan men een van oorsprong Romeinse weg kan herkennen. (zie verderop in dit betoog). Hij somt de vondsten op, die er sinds 1865 in de verschillende plaatsen zijn bijgekomen. Toen hij kapelaan te Berg was, heeft Habets zelf, “la bêche á la main”, met de schop in de hand, meegedaan aan verschillende opgravingen. Ook heeft hij kadasterkaarten nageplozen. In **Heerlen** meent hij ondertussen voldoende vondsten te hebben gedaan om aan te nemen, dat deze plaats het oude Coriovallum of Cortovallium is, en dat zich in deze plaats dus de Romeinse weg van Aken naar Xanten en die van Tongeren naar Keulen hebben gekruist. In Heerlen werden Romeinse vondsten gedaan bij het Dodeleger en op de plaats waar het nieuwe gemeentehuis werd gebouwd. Deze vondsten brengen Habets tot de mening, dat Coriovallum de hoofdplaats van de stam der Sunici kan zijn geweest. Langs de Romeinse weg van Heerlen naar Schaesberg vond men bij de plaats waar later het sanatorium werd gebouwd, het bovenste stuk van een Romeins grafmonument. Voor **Schaesberg** geeft Habets dezelfde vondsten als in 1865. Nieuw zijn de vondsten te **Ubach over Worms**. Hier heeft men in 1871 in de tuin van landbouwer Timmers, die aan de noord-oost kant van het dorp Waubach woont, een grote hoeveelheid Romeinse voorwerpen gevonden. Ook vond men er op ongeveer één meter diepte fundamente van grof grind, die er op

wijzen dat er op die plaats, van Waubach uit gezien in de richting van de Groenstraat, de Romeinse weg naar Keulen heeft gelopen. Voor **Rimburg** vermeldt Habets, dat hij in de tuin van het kasteel een Romeinse sarcofaag van Merksteiner zandsteen heeft gezien, die de vorm had van een kubus met zijden van één meter. De eigenaar van het kasteel, de heer van Kesteren, weet niet waar die tombe vandaan komt, maar meent dat hij uit de tumulus komt, die zich in een weiland in de buurt van het kasteel bevindt. Op grond van al deze gegevens reconstrueert Habets het verloop van de oude Romeinse weg van Heerlen tot aan de provinciegrens te Rimburg. Hij schrijft als volgt: “Wij menen dat de weg Heerlen verlaat door een straat, genaamd Gasthuysstraat, zo genoemd omdat daar eertijds een hospice voor reizigers lag. De weg loopt in de richting van een zeer brede straat, die in oude documenten “die Heerbaan” wordt genoemd, en gaat dan verder in de richting van een boerderij, genaamd “Leen”, waar aldaar gevonden grafaardewerk getuigt van zijn aanwezigheid. Vervolgens passeert de weg Schaesberg aan de linker kant, gaat langs het bos “de Streep” en loopt verder naar Nieuwenhagen. Hij heet daar “den Heerweg “. De weg kruist vervolgens het gehucht Grünstraat, waar hij de naam Maastrichterweg draagt, en waar hij nog in volle breedte aanwezig is. Het verdere verloop van de weg tot aan de grens met Pruisen, door Rimburg, is onderzocht en beschreven door de heer Cudell.” Vertaald in de huidige straatnamen meent Habets dus, dat de Romeinse weg ongeveer de volgende route koos: In Heerlen: de Gasthuisstraat, een stukje van de Voskuilenweg, over de recent opgeheven overweg, via de Limaweg naar de Schaesbergerweg, richting Leenhof. In Schaesberg: over de Heerlenseweg, langs het Streperebosje, door de Streep, via Op de Heugden naar de Nieuwenhaagse Heereweg. Dan loopt hij door het Haanveld, kruist de Groenstraat mondt uit op het verlengde van de Maastrichterweg (in de buurt van het Warder kapelletje) en kiest vandaar richting Rimburg, zoals al bij Cudell beschreven.

Hubert Joseph Maria Eduard Hanssen.

Geboren te Rimburg 15 augustus 1870. Priester gewijd te Roermond 3 april 1897. Kapelaan te Herkenbosch 1897 tot 1898. Kapelaan te Roermond H. Christoforus 1898 tot 1903. Assistent te Rimburg van 1903 tot 1921. Emeritus te Rimburg vanaf 1921. Overleden te Rimburg 8 maart 1923.
Werk van Hanssen
Die Rimburg. Geschichte der Burg, der ehemaligen Herrschaft bezw. freien Reichsherrschaft und der Gemeinde Rimburg. (Aachener Verlags- und Druckerei-Gesellschaft. 1912)

Over Hanssen:

Zijn geboorteakte in het *Geboorteregister van de Gemeente Rimburg*, 1870, nr 7 vermeldt: “heden den vijftienden augustus ten acht ure des morgens te Rimburg in het huis nommer twaalf is geboren een kind van het mannelijk geslacht van (hem) , declarant Hendrik Joseph Hubert Hansen, van beroep onderwijzer, oud veertig jaren en van zijn echtgenote Maria Elisabeth Paulina Willems, van beroep huishoudster, en aan welk kind hij heeft verklaard de voornamen te geven Hubert Maria Joseph Eduard.”

In *Die Rimburg* vermeldt Hanssen op blz. 313, dat zijn vader H.J.H. Hanssen van 1844 tot 1888 “Lehrer zu Rimburg” is geweest. Het *Rijksarchief te Maastricht* bewaart onder nr. 160613, doos 101 t/m 108, onder de titel “Familie Hanssen te Rimburg” archiefstukken afkomstig van H.J.M.E. Hanssen. De dozen bevatten kranten, krantenknipsels, correspondentie, akten enz. Hieruit blijkt o.a. dat Hanssen, kapelaan te Herkenbosch, naast Flament, Rijksarchivaris te Maastricht en Willemsen, pastoor te Odilienberg, optreedt als deskundige in een proces tussen het Rijksarchief en de heer Raupp, burgemeester van Roermond. Het betreft documenten die van het Gemeentearchief moeten worden overgebracht naar het Rijksarchief. Volgens aanwezige documenten blijkt tevens, dat Hanssen op 5-8-1898 kapelaan is te Herkenbosch bij Roermond, dat hij op 31 - 10 - 1898 en op 19 - 8 - 1900 kapelaan is te Roermond en daar in de Swalmerstraat aldaar woont. In 1901 is H. Hanssen archivaris van het Bisdom. In 1905 tekent hij een brief uit Übach met “H. Hanssen, Pfarrer”. In 1912, als schrijver van *Die Rimburg*, noemt Hanssen zich “Schlosskaplan und Archivar”.

Kees Schutgens: *Horst geïnspecteerd door de hiërarchie (1700 - 1730)* in *De Maasgouw* 1989, afl.4, blz. 174, schrijft: “Niet uitgesloten is, dat de **inventarisator** H.J.M.E. Hanssen (1870 - 1923) van 1898 tot 1904 kapelaan aan de Kathedrale Kerk en daarna huisgeestelijke aan kasteel Rimburg, meer dan eens dekanale visitaties voor bisschoppelijke heeft aangezien”.

In 1912 publiceert H. Hanssen, slotkapelaan en archivaris, zijn boek *Die Rimburg*, waarin hij de geschiedenis vertelt van het kasteel en zijn bezitters, maar waarin hij ook de geschiedenis van de Heerlijkheid en van de drie latere gemeentes Rimburg behandelt. De tweede paragraaf van het eerste hoofdstuk draagt de titel *Der Römerweg*. Over Coriovallum vermeldt Hanssen het volgende: “Dasz Coriovallum nur zu Heerlen zu suchen - die Meilenabstände weisen deutlich darauf hin, und zahlreiche römische Funde bestätigen es - bestreitet keiner, der heute diese Frage noch erörtert.” De weg van Coriovallum naar Rimburg beschrijft hij als volgt: “Von dort (Heerlen), an den Leenhof vorbei, heisst der Weg noch in alten Akten “die Heerbaan”. An Schaesberg vorbei geht sie durch das Gebiet der Gemeinde Neuenhagen als “Heerweg”, durch die “Grünstrasse” auf Rimburg zu. Noch ehe sie den Rimburger Boden betritt, in der früheren Herrlichkeit Bruchhausen, wird sie urkundlich 1632 noch “de Herstræet” genannt, die heutige Dorfstrasse”. Hanssen bespreekt ook het werk *Memoire enz.* van Cudell, waarin deze zijn observaties en opgravingen beschrijft van het

tracee van de Romeinse weg van Weijenberg onder Übach over Rimbürg en Bruchhausen naar Groenstraat. Hanssen heeft hier ook zelf onderzoek gedaan. Voor het gedeelte op Nederlands gebied komt hij tot de conclusie, dat datgene wat Cudell hield voor het kiezelfundament van de Romeinse weg, in werkelijkheid vaste, natuurlijke kiezellagen onder de weilanden waren. Van het gedeelte op Duits gebied zegt hij: "Schneider wie auch Cudell suchten die Wegesstrecke diesseits der Wurm irrthümlich zwischen der Herbacher Gracht und dem Übacherweg in der Richtung nach Weyenberg".

Volgens Hanssen nam de weg op Nederlands gebied de volgende loop: de rechte lijn van de Dorpsstraat, in Bruchhausen in de 17de eeuw nog "Herstraat" geheten, voert door het dorp Rimbürg, aan de hoeve "Kreuzstrasze", door het weiland tot aan de Worm. In dit weiland, zoals ook in de tot het kasteel Rimbürg behorende koeweide aan deze zijde van de Worm (= Duitse zijde, want H. bekijkt de zaak vanaf kasteel Rimbürg), hebben we de straat, één voet onder het maaiveld, met een breedte van ongeveer 20 voet teruggevonden: een vaste kiezellaag van 40 á 50 cm dikte. Vanaf de Wormovergang loopt de weg in pijlrechte lijn vandaag nog (1912) duidelijk zichtbaar tegen de helling op, richting Übach. Op de oostelijke oever, vlak bij de brug, was er een aftakking van de weg in zuidoostelijke richting. Deze aftakking liep door de "Alte Herbacher Gracht" en voerde naar Herbach en Streiffeld en verder naar Stollberg.

Pieter Jozef Martin Peters.

Geboren te Heerlen, 15 oktober 1865, ten een ure des morgens, als zoon van Pieter Jozef Peters, hoefsmid, wonende te Koolhoven, gemeente Heerlen en Anna Minten, zijn echtgenote. P.J.M. Peters behaalde na zijn opleiding te Rolduc in 1884 de onderwijzersakte. Van 1884 tot 1921 was hij onderwijzer aan de Openbare School I te Heerlen. In 1921 werd hij overgeplaatst naar O.L.S. II, eveneens te Heerlen. Al in 1922 trad hij in dienst van de Gemeente Heerlen als beheerder van de gemeentelijke oudheidkundige verzameling. Vanaf 1924 was hij officieel Archivaris van Heerlen. "Sinds de aanvaarding van het conservatorschap in Heerlen in 1922 heeft P. Peters zich beijverd de voetspooren van zijn ouden vriend W. Goossens te drukken. Zijn speurdersoog heeft niet nagelaten al datgene te registreren, hetwelk Heerlens bodem in deze materie opleverde". P.Peters overleed op 7 januari 1940 in het St. Josefsziekenhuis te Heerlen.

Werk van P. Peters:

Wandelingen in en om Heerlen, met geschiedkundige aantekeningen. Uitg. Intern. Boekhandel Jos Alberts Heerlen 1919.

Romeinse Villa bij Overstehof, Schaesberg in *Publications 1922, Tome LVIII*, blz. 103 t/m 118.

Een Romeinse Wacht- of Sientoren te Heerlen in *De Maasgouw 1935*, afl. 4, blz. 45 t/m 47.

Heerlen onder de Romeinen, in: *40 Jaren Spoor en Mijnen in Zuid-Limburg 1896 - 1936*, Uitg. Limburgs Dagblad 1936, Blz 14 t/m 27

Werk over P. Peters:

Limb. Dagbl. 12 - 10 - 1935: *Gemeentearchivaris P.J.M. Peters zeventig jaar.*

Limb. Dagbl. 8 - 1 - 1940: *Gemeentearchivaris P. Peters overleden.*

Jos Krüll e.a. *Conservator Piet Peters, 15 okt. 1865 - 7 jan. 1940.* in: *Dorpsfiguren, ereburgers en notabelen*, Heerlen 1998, blz. 110 t/m 112.

In zijn boek *Wandelingen in en om Heerlen* enz schrijft P.J.M. Peters op blz 19 en 20 over de Romeinse weg in Heerlen: "De onderworpen landen werden door de veroveraars vrij snel geromaniseerd. Langs nieuw aangelegde breede en verharde wegen, de landen weldra als met een net bedekkende, bewoog zich de Romeinse soldaat, gevolgd door den op winst belusten koopman. Op strategische punten werden versterkingen gebouwd". "Volgens het reisboek van Antoninus uit de derde eeuw en de antieke kaart van Peutinger uit de vierde eeuw liep midden door het huidige Zuid Limburg van 't westen naar het oosten een hoofdweg, komende van Bavai in Noord Frankrijk over Tongeren naar Maastricht, doorsneed de Zuidlimburgsche landbouwen en leidde over Gulik naar het machtige Keulen, Colonia Agrippina. Op genoemde kaarten wordt tusschen Tongeren en Gulik de halte Coriovallum aangegeven; door de geschiedvorschers van den laatsten tijd wordt algemeen aangenomen, dat deze halte of pleisterplaats te zoeken is, waar het tegenwoordige Heerlen ligt." "Als versterkingen aan overgangen noemen we Maastricht aan de Maas en Rimbürg aan de Worm." Te Coriovallum werd "de uit het westen opkomende heerbaan gekruist door een anderen Romeinchen weg, komende van Aken en lopende over Heerlen, Tudderden naar Vetera Castra, d.i. Birten bij Xanten"

"Vroeger werd Cortenbach wel eens gehouden voor 't Romeinse Coriovallum, omdat men in de naam de Rom. halte meende terug te vinden. Een onhoudbare mening (vindt Peters) omdat op de allereerste plaats voor zulk vermoeden bewijzen moeten zijn in de vorm van Rom. vondsten ter plaatse" (die volgens hem echter ontbreken). In 1922 werd P. Peters conservator van Heerlen. Hij kreeg te maken met een stroom van Romeinse vondsten. Zo beschrijft hij in de *Publications* van 1922 (Tome LVIII) in het artikel *Romeinse Villa bij Overstehof, Schaesberg* de opgravingen die hij tussen 22 juni en 13 juli 1920, samen met twee werklieden, deed. Hij brengt de situatie van de villa in beeld,

en geeft een beschrijving van de vondsten die er gedaan werden. In *De Maasgouw* van 1935, afl.4 publiceerde hij het artikel *Een Romeinsche wacht- of seintoren te Heerlen*. “Op het terrein tussen Voskuilenweg, sanatorium, Aambos en slachthuis, aan de z.g. “Oude Scheydtergracht” of “Landgraaf”, thans een naar het westen doodlopend veldweggetje uitkomende op de Voskuilenweg ontdekte hij de fundamenten van een wacht- of seintoren uit de Romeinse tijd. Wegens gebrek aan bruikbaar materiaal is het moeilijk te bepalen, wanneer de toren precies gebouwd is.

Peters beschrijft het verloop van de Romeinse weg van Tongeren naar Keulen als volgt:

“In west- oostelijke richting doorsneed hij Zuid Limburg van Maastricht tot Rimborg. Hij liep door het Romeinse legerkamp, het Castellum Coriovallum. Vanaf een groot gebouw midden in het kamp, waarvoor verschillende zuilen stonden, liep de weg door het gebied, begrensd door Temps- en Raadhuisstraat (nu ongeveer dr Poelsstraat) en Tempssplein, kruiste bij de hoek Nobelstraat de Akerstraat, ging over het terrein van het (oude) ziekenhuis (aan de tegenwoordige Putgraaf) dwars door het Caumerbeekdal en steeg vervolgens in een lange gracht langzaam omhoog door het zuidelijk gedeelte van het plantsoen van het Sanatorium en verder oostwaarts naar de Voskuilenweg. Deze lange gracht heette de “Oude Scheydtergracht” of plaatselijk “De Landgraaf” d.i. Lankgraaf, lange gracht. Van de Oude Scheydtergracht, waarbij talrijke Romeinse graven verborgen lagen en nog liggen is nog buiten het terrein van het Sanatorium een doodlopend veldweggetje over. De Romeinse weg liep vervolgens, na de hoogte bereikt te hebben, dwars over de Voskuilenweg in de richting van Schaesberg verder. Bij het uitgraven van de kelder voor een huis bij het snijpunt van de Voskuilenweg is de Romeinse kiezellaag aangetroffen”. Verder is de oostelijke loop van de weg nog niet goed bekend. “Ofschoon”, schrijft Peters, “we reeds enkele gegevens hebben. Het is niet uitgesloten dat de Romeinse weg bij het genoemde snijpunt een vertakking maakt. Zouden er dan twee wegen richting Schaesberg gelopen hebben? Een over de Schaesbergerweg - Heerlenseweg en de ander door de Kissel en de Brandhofstraat? Over de ligging van de sein- of wachttorens zegt Peters: “Staat men op de plek waar het gebouwtje werd blootgelegd, dan heeft men een onbelemmerd, vrij uitzicht op de plaats van het legerkamp Coriovallum, op den van daar in oostelijke richting lopende Romeinse hoofdweg en tevens op de heuvels in het noordwesten en noorden én op

de zich ver en breed uitstreckende oostelijke hoogte van Schaesberg, waarachter Rimborg ligt.”

Voor de jubileumuitgave *40 Jaren spoor en mijnen in Zuid-Limburg 1896 - 1936*, in 1936 door het *Limburgs Dagblad* uitgegeven, schrijft P. Peters, archivaris van de gemeente Heerlen in het hoofdstuk *Heerlen onder de Romeinen* op blz. 17: “De Romeinsche verharde wegen, waarvan we de doorsnede in en om Heerlen herhaaldelijk hebben kunnen constateren, waren zeer hard en duurzaam. Zij waren tonvormig, hadden een dikte van kroon tot basis van ongeveer 50 cm en ook wel eens meer; de breedte was nooit meer dan 7 m. Soms kon men de begeleidende sloot aan beide zijden nog onderscheiden. Beneden rustte de weg, die uit verschillende lagen bestond, op het leem. De onderlaag werd gevormd door groote, takkige kiezelsteen, waarop kleine kiezel, dan volgde voor de vastheid vaak een laag klei of zand ter dikte van 1,5 dm. De bovenste laag, weer van kiezel zooals deze in de natuur voorkomt, was betonhard; soms waren de sporen der voertuigen op de rijvlakte nog merkbaar. Deze wegen bevonden zich gewoonlijk een halven tot 1 M onder de tegenwoordige oppervlakte en zijn wel eens in graanvelden in den zomer herkenbaar aan een strook met slechten groei der gewassen. Liggen de Rom. wegen onder de tegenwoordige, dan zijn ze moeilijk waar te nemen, tenzij een diepe dwarsdoorsnede gekapt wordt, wat bij aanleg van rioleringen vrij vaak moet geschieden. De Rom. ingenieurs hadden de wegen, als niet al te grote terreinmoeilijkheden waren, doorgaans aangelegd in een rechte richting; de soldaten konden zich daardoor vlugger verplaatsen. In de Rom. tijd bestonden ook tal van niet verharde wegen voor het verkeer, die misschien nog bestaan; zijn ze verdwenen, dan hebben ze weinig of geen sporen in ‘t land achtergelaten.” Over het verloop van de Rom. weg schrijft Peters dat hij van het uitgangspunt Keulen (Colonia Agrippina) over Heerlen naar Tongeren liep. “Deze weg was feitelijk de verlenging van de Rom. weg van Bavai in Noord Frankrijk, hoofdstad der Nerviers, naar Keulen. Deze laatste versterkte hoofdplaats had vroegtijdig een groote belangrijkheid gekregen en was in ‘t Noorden, wat Lyon in het hart van Gallië was, met betrekking tot de verspreiding van den Romeinschen geest”. Plaatsen aan de weg waren: “Keulen - Weiden - Thorr bij Zieverich (Tiberiacum)-Elsdorf-Steinstrass- Setterich-Jülich (Juliacum) -Koslar-Bäsweiler-Blaustein- **Rimborg**, over de Worm, ongeveer 250 m ten noorden van den weg voorbij ‘t kasteel Rimborg, met oostelijk op Duitsch gebied een Rom.nederzetting langs den Rom. weg

(straatdorpje); deze nederzetting dateert oorspronkelijk uit de tijd van Claudius (41 - 54) en was nog in de 4de eeuw bewoond - **Terwaarden** volgens mededeeling van Baron De Negri - **Groenstraat** (vermoedelijk Romeinsch straatdorp) - **Nieuwenhagen** - **Onderste Straatje** - **Heerweg** - gedeeltelijk de weg van **Schaesberg** naar **Heerlen** - Landgraaf (Lankgraaf = lange gracht), waar Rom .graven aan beide zijden gevonden werden en waar we op de zuidelijke hoogte een wacht- of seintoren blootlegden - door het zuidelijk gedeelte van 't sanatorium - over de Caumerbeek - door 't noordelijk terrein van 't Ziekenhuis - dwars over de Akerstraat - zuidelijk van de Tempsstraat, waar we het praetorium van 't castellum ontdekten."

Het weiland bij 'Huize de Berg' waarover vroeger de Oude Scheydtergracht liep. De weg liep langs de bomenrij in het midden. We kijken richting de Termen in het centrum van Heerlen. Vermoedelijk liep hier ooit de grote Romeinse weg.

A.W. Byvanck.

In 1943 verschenen de twee delen van het werk *Nederland in den Romeinschen Tijd* van A. W. Byvanck.

In het zesde hoofdstuk behandelt hij *Het land en de bewoning in het Zuiden*, in paragraaf II *Zuid-Limburg* (blz. 313 t/m 343).

Over Heerlen schrijft Byvanck: (blz. 330) "Door de overblijfselen uit den Romeinschen tijd, die te Heerlen zijn ontdekt, en op grond van de getallen, die voor de afstanden langs de wegen worden genoemd, kan men de identificatie van de Romeinsche nederzetting met de plaats Coriovallum als volkomen zeker beschouwen". Over Rimburch (het Nederlandse, maar vooral het Duitse) is de auteur zeer uitvoerig (blz 336) "Te Rimburch volgde de Romeinsche weg de Dorpstraat; in de weiden tusschen het dorp en de Worm is de oude bestrating gevonden. Verder heeft men in het dorp eenige sporen van een nederzetting ontdekt, die op een nader onderzoek wachten. Dit onderzoek belooft gewichtige resultaten te zullen opleveren in verband met de vondsten aan den rechter oever van de Worm op Duitsch gebied. Daar zijn immers sedert het jaar 1926 merkwaardige overblijfselen opgegraven. In de eerste plaats dienen we een houten brug over de rivier te vermelden. Deze brug rustte op jukken, die telkens werden gedragen door pijlers, samengesteld uit vier houten palen en een schuin geplaatste balk. Ook het dek van de brug, bestaande uit zware, in de richting van dan weg gelegde balken, werd teruggevonden. Men kan tenminste twee bouwperiodes onderscheiden, waarvan de jongste tot het einde van de derde eeuw in gebruik is gebleven. In het begin van de vierde eeuw is de brug, waarschijnlijk omdat de Worm haar bed verder naar het westen had verplaatst, vervangen door een dam. Bij de brug sloot een weg aan, die gedeeltelijk op een rooster van houten palen en gedeeltelijk op zware steenen was gefundeerd, een aanleg die dateert uit de tijd omstreeks 270. Waarschijnlijk is toen, na het herstel van het Romeinsch gezag, de weg opnieuw gebouwd of verbeterd. Als materiaal voor dit werk heeft men grafstenen en doodskisten van een begraafplaats uit de nabijheid gebruikt, evenals een brokstuk van een mijlpaal. Verder naar het oosten bestond de weg uit lagen kiezelsteenen. Daarbij kan men tenminste één vernieuwing vaststellen. De jongste periode heeft in elk geval nog gedurende de vierde eeuw dienst gedaan. Aan den weg werd een kleine nederzetting (een vicus) opgegraven, met enkele huizen, een pottenbakkerij en winkeltjes, de gewone vorm van een klein dorpje, gelijk men het zoo dikwijls aan de Romeinsche wegen vindt. De huizen

zijn van de eerste tot de vierde eeuw bewoond geweest". Over de Romeinse weg tussen Heerlen en Rimburch (blz 335): "Ook aan den Grooten weg , die Heerlen in noordoostelijke richting verlaat, over Rimburch en Gulik naar Keulen, kan men geen belangrijke vondsten vermelden". "De weg zelf liep over Nieuwenhagen en Groenstraat, waar sporen van de bedding zijn ontdekt, naar Rimburch." "Bij het aanleggen van de weg van Heerlen naar Schaesberg is een groote Romeinse grafheuvel opgeruimd, waarin versierde bronzen voorwerpen zijn tevoorschijn gekomen; maar van deze ontdekking is anders niets bekend." "We vernemen ook het een en ander over de sporen van landhuizen en graven die in de buurt van de weg op verschillende plaatsen zijn gevonden." Voor het verloop van de Romeinse weg tussen Maastricht en Valkenburg vermeldt Byvanck twee routes: De weg van Tongeren over Maastricht en Heerlen naar Keulen liep van Wijk, Scharn en Vilt over Cauberg naar Valkenburg. Maar er liep ook een weg van Wijk, door velden van Amby, om de hoogte van Berg en Terblijt heen, via het Meersenerbroek in het Geuldal en via Houthem en Strabeek naar Valkenburg. "Deze weg was een weinig langer, maar gemakkelijker, daar er geen hellingen in voorkwamen."

Ook voor het deel van de weg tussen Valkenburg en Heerlen lijkt een dubbele roete te bestaan. Volgens Habets, (zegt Byvanck), werd het Geuldal reeds vóór Valkenburg verlaten door af te slaan naar links, om over Heek, Klimmen en Cortenbach, in vrijwel rechte lijn Heerlen te bereiken. Langs deze route zijn op enkele plaatsen Romeinse graven ontdekt.

(Hardenberg echter laat deze weg door Valkenburg lopen, en dan via een landweg, die in de Middeleeuwen Steenstraat heette, over de Goudsberg, door Walem, Koulen, Ransdaal en Kunrade regelrecht naar Heerlen.)

Mr. Herman Hardenberg. 1902 - 1976.

Was van 1937 tot 1945 chartermeester van het Rijksarchief te Maastricht. Werk van H. Hardenberg:

De Romeinse Tijd in Limburg's Verleden deel I blz. 117 t/m 164. Uitg. 1960 - 1967

Werk over Mr. H. Hardenberg:

In Memoriam Mr. H. Hardenberg in *De Maasgouw* 1976, nr.5, blz. 75 t/m 77.

In *Limburg's Verleden*, *geschiedenis van Nederlands Limburg tot 1815* behandelt Mr. H. Hardenberg in dl I van blz. 117 t/m 164 de Romeinse tijd. Op blz. 126 e.v. vermeldt hij een aantal kenmerken, die een

Romeinse oorsprong van een weg doen vermoeden, of die op de nabijheid van een mogelijke Romeinse weg kunnen wijzen, zoals: de rechtlijnigheid van de Romeinse wegen, het vermijden van holle wegen, resten van oude nederzettingen, sporen van Romeinse villa's, begraafplaatsen en "tommen" of grafheuvels, oude plaats- en veldnamen, kapellen en kerken langs nog in de Middeleeuwen benutte Romeinse wegen en Romeinse perceelindeling. Waar de naam van Karel de Grote zich aan een weg heeft gehecht, kan men er haast zeker van zijn met een Romeinse weg te doen te hebben. B.v. Koning-Karelsweg te Boekoel, Keizerstraat in de omgeving van Vijlen en Aken. Over de grote heerbaan, die Keulen, over Tongeren en Bavai, met Boulogne sur Mer verbond schrijft Hardenberg op blz 128, dat deze grote militaire weg tussen de Rijn en Engeland, een van de hoofdadere van het Romeinse verkeer, zowel voorkomt op de Peutinger kaart als in het Itinerarium van Antoninus. Deze weg verliet Keulen bij de westpoort van Colonia Agrippina, -deed Gulik aan en daalde bij kasteel Rimburch in het Wormdal af. Bij dit punt bevindt zich een Romeinse grafheuvel, een Romeins straatdorp uit de tijd van Keizer Claudius (41 - 45 na Chr) en een houten brug over de Worm. Via Nieuwenhagen ging het naar Heerlen, waar bij het Tempselein het centrum van Romeins Heerlen werd bereikt. Hier lag de nederzetting Coriovallum. Over Kunrade, Ransdaal, Koumen, Straat (Termaat), Steenstraat en Goudsberg bereikte men Valkenburg. Van hier ging het over Berg, Bergerstraat (vroeger Collener- of Cölsche straat genoemd) en Scharn naar Maastricht. Ook bestond er een *bifurcatie* (= vorkvormige splitsing) van Valkenburg, door het Geuldal over Meersen naar Maastricht. Onder de zijwegen van de grote Romeinse weg vermeldt Hardenberg op blz. 132 een weg die van Rimburch naar Brunssum liep. Het was een aftakking van de Romeinse weg Keulen - Tongeren, die bij Brunssum overging in de weg die van Heerlen komende, over Bingelrade en Hillensberg verder liep naar Sittard en Limbricht en die bij Grevenbicht de Maas bereikte. De Romeinse nederzettingen verdeelt Hardenberg in twee groepen: de militaire nederzettingen, die vooral langs de Maas lagen, en de burgerlijke nederzettingen in de vorm van een stad, zoals Keulen, Tongeren en Bavai. Een kleine nederzetting was een dorp of *vicus*. Kenmerken hiervan zijn: dichtere bewoning, zelden ommuurd en ontstaan door geografische of economische factoren zoals: knooppunten van wegen, rivierovergangen, marktplaatsen, centra van industriële bedrijvigheid en religieuze trefpunten. De vicus Heerlen is ontstaan aan

het kruispunt van de weg van Keulen naar Boulogne met die van Xanten over Aken naar Trier. Het dorp heeft bestaan van af het begin van onze jaartelling tot in het begin van de vijfde eeuw. Vóór 100 werd er in hout gebouwd, na 100 ook in Kunrader steen. De eerste aanzet van de thermen dateert uit 101 - 106. In de tweede helft van de derde eeuw zijn ze gerestaureerd. In de eerste helft van de vierde eeuw zijn ze (gedeeltelijk) weer verwoest. Het ten zuiden van de thermen, op een hoogte gelegen Castellum werd met het thermen-gebied uitgebreid. Een deel van de vicus werd met een gracht omgeven. Heerlen maakte deel uit van de *Civitas*, die bij de stad Xanten hoorde. Deze civitas strekte zich uit van Xanten tot Aken. Harderberg meent, dat aan de Romeinse nederzetting een inheems dorp vooraf ging. Het woord "vallum" betekent "wal" (= versterkte plaats). Heerlen werd echter niet voor het einde van de derde eeuw versterkt. De schrijver meent dat het inheemse Coriovallum lag bij de Landgraaf, een voorhistorisch ringwalcomplex in de Heerlerheide. De naam moet dan door de Romeinen naar Heerlen zijn overgeplaatst. Op blz.139 schrijft Hardenberg, dat de Romeinse villa's en landgoederen in onze streek een overwegend agrarisch karakter hadden. De villa rustica was een winstgevend landbouwbedrijf. De villa urbana was een luxueus landhuistype, met een eenvoudige boerderij als bijgebouw. Al tussen 27 en 12 vóór Chr (tijdens de regering van Keizer Augustus) vond er al registratie van grootgrondbezit plaats. Van een domein werd vastgelegd de naam, civitas en pagus, de twee dichtstbij gelegen domeinen, het aantal morgens bouwland, weiland en bosgrond, het aantal slaven en de namen van de op het domein wonende pachters. Verder deelt Hardenberg op blz 143 mede, dat in de Romeinse tijd de landgoederen als regel hun begrenzing in wegen vonden.

Jan Jakob Jongen.

Geboren te Heerlen, Weegscheid, op 7-1-1887 om 7 ure des namiddags, als zoon van Jan Willem Jozef Jongen, radermaker, en Maria Sibilla Timmers. De lagere school volgde J.J. Jongen bij meester Vliegen te Schaesberg. Van 1902 tot 1906 bezocht Jongen de Rijkskweekschool te Maastricht en in 1908 haalde hij de hoofdakte. Nadien nog de aktes L.O. Frans, Engels en Wiskunde en M.O. Geschiedenis (1920) en Aardrijkskunde (1926). Na eerst hoofd van een lagere school in Schaesberg te zijn geweest, werd Jongen leraar aan het Clara-college te Heerlen en later te Rolduc. Hij was oprichter/directeur van de Hoofact-cursus te Heerlen. In 1939 werd hij lid van de Provinciale Staten van Limburg. Tijdens de tweede wereldoorlog werd hij door de Duitsers gegijzeld te Buchenwald. Na de oorlog was Jongen mede-oprichter van een studiegroep, die zich bezig hield met de

geschiedenis van het voormalige Land van Herle (en omstreken). Jongen overleed te Schaesberg op 27 - 11 - 1973.

Werk van J. J. Jongen:

Compendium der Algemene Geschiedenis, door J.J.Jongen, Leraar Geschiedenis M.O. Muusses, Purmerend 1939

Geschiedenis van Schaesberg. Gedenkboek ter gelegenheid van het 250 jaar bestaan der Parochie Uitg: Comité Kath. Schaesberg (1950).

Schaesberg in Jubileumboek Historische Kring "Het Land van Herle" Heerlen 1961 (blz 117 t/m 138).

"*Der Scheet*", "*Het dorp Scheijdt*", "*Schaesberg*", "*Lichtenberg*"," *Palemig*"," *De Streep*", "*Het Leender Kapelke*", "*Het kasteel Strijdhagen en het daarbij behorende park*", "*Soldaten in vroeger tijd*", "*De vernederlandsing van de Oostenrijkse rand van de Mijnstreek*", "*Bevrijding van Schaesberg*". Al deze artikelen verschenen voor het eerst in *De Scheeter Golf*, een krantje, dat werd gestuurd naar Schaesbergse jongens, die soldaat waren in Ned. Indië. In 1982 werden ze opgenomen in *Schaesberg in Woord en Beeld*.

Daarnaast zijn er nog vele artikelen van de hand van Jongen gepubliceerd in *Het Land van Herle*, o.a. *De naam Eygelshoven* L.v.H. 1963 nr.6

Werk over Jongen:

A.W.A. van den Eelaart: *Jan Jakob Jongen in Schaesberg in Woord en Beeld*, (1982) blz. 80 + 81.

L. Van Hommerich: *In Memoriam Jan Jakob Jongen 1887 - 1973 in Land van Herle* 1974 nr 1 en in *De Maasgouw* 1974 nr 1

Over de Romeinse weg vermeldt Jongen in *Het gedenkboek 250 jaar Petrus en Paulus-parochie* het volgende:"De weg van Heerlen naar Keulen liep door de gemeente Schaesberg, over de Herenweg naar Rimburch, waar een versterkte brug over de Worm was. Dit was een zeer belangrijke weg die niet alleen gebruikt werd door militairen, maar ook door kooplieden en de brengers van het Christendom". Over het verloop van die weg door Schaesberg zegt Jongen, dat het tracee nog niet precies is vastgesteld kunnen worden. Omdat men nog nergens de kiezellaag heeft aangetroffen. Voor de hand zou liggen, dat het de verbindingsweg met Rimburch zou zijn door de Streep, over de Heugden naar de Herenweg te Nieuwenhagen (zoals Habets, Hanssen en Peters meenden). De naam Herenweg wordt in verband gebracht met "heirstraat" of "militaire weg". Omdat onder de Heugdensweg, nu op de Heugden geheten, de kiezellaag ontbreekt en omdat hier ook andere Romeinse vondsten ontbreken, betwijfelt Jongen, of hier de Romeinse weg gelopen heeft. Men heeft wel elders in Schaesberg Romeinse vondsten gedaan. Op grond daarvan en op grond van de gesteldheid van het terrein komt Jongen tot een ander tracee dan zijn voorgangers. Hij meent dat de weg heeft gelopen vanuit Heerlen, tussen Aambos en Sanatorium door, langs het slachthuis, door het Voskuilenveld, over de

Kisselweg, de Brandhofstraat, de Pieterstraat en de Dormig naar de Herenweg. De volgende argumenten doen Jongen voor dit tracee kiezen: ten eerste heeft men in 1922 tussen het Aambos en het slachthuis, langs een thans gedempte holle weg, twee stenen doodskisten gevonden. De Romeinen begroeven hun doden immers langs de wegen. Ten tweede heeft men in 1935, bij het verbreden van de weg Brandhofstraat - slachthuis een verzameling Romeinse munten uit de tijd van 150 tot 180 na Chr gevonden. En ten derde heette de weide, die thans in het Schaesbergse marktplein is veranderd (hoek Pieterstraat/ Hoofdstraat) oudtijds "Kapelweide". Deze naam wijst naar een kapel die hier vroeger heeft gestaan. In vroeg-christelijke tijden bouwde men kapellen op plaatsen waar de heidense tempels of offerstenen hadden gestaan langs de Romeinse wegen. "Een tweede Romeinse weg door Schaesberg", zegt Jongen, "is de Baanstraat - Brugstraat. De naam "baan" wijst op een weg van oude datum". In de buurt bij de hoek Pieterstraat/Baanstraat/Koeweg/Brugstraat heette eertijds de "Stenen Brug". Deze plaats kan volgens Jongen een Romeinse oorsprong hebben. Een naam die ook een Romeinse oorsprong doet vermoeden is "Lichtenberg". Op punten die een goed uitzicht boden, bouwden de Romeinen langs de heerbanen wachttorens of uitkijkposten. Zij gebruikten deze torens om berichten door te geven, 's nachts met behulp van lichtseinen. Vandaar de naam "Mons Lucis" of "Lichtenberg". Door de hoge ligging was de Lichtenberg een gunstig punt in de keten langs de weg van Maastricht over Heerlen en Rimborg naar Keulen. Misschien lag de toren wel op een kruispunt van wegen, daar de geschiedschrijver Quix immers ook een weg van Lichtenberg door de heide naar Ten Eschen vermeldt. Tenslotte vermeldt Jongen nog een zestal vondsten, die van de aanwezigheid van de Romeinen in Schaesberg getuigen. 1) in 1837 werd een tumulus/grafheuvel aangetroffen in de kiezelgroeve bij de Lichtenberg/Moltweg, waarin een groot aantal Romeinse voorwerpen werd aangetroffen. 2) In 1860 werd in een grindgroeve tussen Heerlen en Schaesberg een Romeinse dakpan gevonden. 3) In 1920 werd bij de Overste hof een Romeinse villa opgegraven en een groot aantal voorwerpen gevonden. 4) Bij de aanleg van het rangeerterrein van de Staatsmijn Wilhelmina werden verschillende Romeinse voorwerpen gevonden. 5) In 1935 werden, bij het verbreden van de Kisselweg Romeinse munten gevonden en 6) bij de kapel te Palemig werd een bronzen Romeinse munt gevonden. In het *Jubileumboek 1950 - 1960* van de Historische Kring "Het Land

van Herle" behandelt Jongen dat gedeelte van het Land van Herle, dat in 1960 nog gemeente Schaesberg heet. Over het verloop van de Romeinse weg door Schaesberg schrijft hij dan het volgende: "Een militaire weg, n.l. die van Bavai over Maastricht naar Keulen, liep door de gemeente Schaesberg, en wel, komende van Heerlen, door de Putgraaf, het Voskuilenveld en de Kissel, door de Brandhofstraat en de Pietersstraat, en **verder langs de steenfabriek van Russel** naar Rimborg. Dit tracee wijkt dus af van het voor de hand liggende, lopende door de Streep over de Heugden en de Herenweg onder Nieuwenhagen". Jongen vermeldt de volgende feiten die pleiten voor bovengenoemd verloop van de weg. 1) Vanouds is bekend dat in het Voskuilenveld een strook grond met een laag kiezel is waar het graan eerder rijpt. 2) Bij werkzaamheden aan de Kisselweg werden Romeinse munten gevonden. 3) Bij het graven van de kelder voor een huis aan de Brugstraat werd een laag kiezel aangetroffen, zoals elders ook bij Romeinse wegen voorkomt. 4) Vanaf dit huis tot bij de steenfabriek Russel worden op de akkers (in de löss) stenen gevonden, die van de bedding van een weg afkomstig zijn. Tot 1950 was, op grond van de publicaties van o.a. Habets, Hanssen en Peters, de algemene mening, dat de Romeinse weg vanuit Heerlen, langs Leenhof, langs het Streperbos, over de Heugden en de Hereweg naar Rimborg liep. In 1950 komt Jongen, op grond van Romeinse vondsten in de Kissel en op grond van de namen Kapelleweide en Stenen Brug, tot de conclusie dat een gedeelte van de weg meer zuidelijk gelopen moet hebben n.l. Kisselweg, Brandhofstraat, Pietersstraat, door de Dormig naar de Hereweg. In 1960 echter laat hij de weg lopen via de Kissel, over de Brandhofstraat en de Pietersstraat en verder langs de steenfabriek van Russel naar Rimborg. Dormig en Hereweg komen in dit tracee niet meer voor. Het weggedeelte langs de steenfabriek van Russel, dus meer zuidelijk, is daarvoor in de plaats gekomen. Als argument hiervoor geeft Jongen vondsten op de akkers tussen Brugstraat (nu Baanstraat) en de steenfabriek. Wat Jongen niet vermeldt, maar wat hij waarschijnlijk wel wil zeggen, is, dat men in 1952 bij die steenfabriek een stuk van de Romeinse weg heeft opgegraven.

Hubert Joseph Spierts,

werd geboren te Nieuwenhagen op 28 februari 1909. Hij overleed op 5 juni 1970. In 1928 slaagde hij voor de onderwijzersakte. Na als vervanger gewerkt te hebben te Hoensbroek en Bleyerheide, was hij van 1930 tot 1935 onderwijzer aan de Aloysiusschool te Nieuwenhagen. Van 1935 tot aan zijn dood in 1970 was hij verbonden aan de

jongensschool te Simpelveld. Zijn grootste hobby was de bestudering van de geschiedenis van zijn geboortedorp Nieuwenhagen.

Werk van H.J. Spierts:

Nieuwenhagen in Jubileumboek 1950 - 1960 van de Historische Kring "Het Land van Herle", blz 157 t/m 174.

Nieuwenhagen, verleden en heden is, volgens een mededeling van A.W.A. van den Eelaart, voor een groot gedeelte gebaseerd op gegevens, die H.J. Spierts tijdens zijn leven "met wetenschappelijke nauwkeurigheid en objectiviteit" verzameld heeft. Deze gegevens zijn in de *Landgraaf Koerier* tussen eind 1999 en begin 2001 gepubliceerd al feuilleton.

Werk over H.J. Spierts:

A.W.A. van den Eelaart: *Hubert Joseph Spierts, Onderwijsman en Historicus* in *Nieuwenhagen, Verleden en Heden*, blz. 49.

In het *Jubileumboek 1950 - 1960* van het Land van Herle nam H.J. Spierts het hoofdstuk over de geschiedenis van Nieuwenhagen voor zijn rekening. Over het verloop van de Romeinse weg door zijn geboortedorp schrijft Spierts: "Ook moet de weg van Tongeren naar Keulen door de gemeente Nieuwenhagen naar Rimburch gelopen hebben. Het tracee is echter nog niet vastgesteld kunnen worden. Vermoedelijk heeft het de Oude Eyweg en het laatste gedeelte van de Rouwenhofstraat gevolgd, om dan over Prots en A ge Bömke, over de grens tussen Ubach over Worms en Eygelshoven naar de Hoven en Rimburch te lopen".

Frans Xavier Jan Joseph Marie Schobben.

werd geboren te Ubach over Worms op 8 maart 1902. Hij was ambtenaar van de gemeente Ubach over Worms en onrving bij zijn afscheid op 1 september 1967 de zilveren legpenning van die gemeente. Schobben is een van de leden van het eerste uur geweest van de Historische Kring "Het Land van Herle", waarvan hij jarenlang de penningmeester was. Hij schreef diverse artikelen over de historie van Ubach over Worms en Rimburch. Na zijn dood werd door zijn zoon een door F.X. Schobben geschreven artikelenreeks over M. Cudell gepubliceerd. Op 30 april 1978 overleed F.X.J.J.M. Schobben.

Werk van F.X. Schobben

Ubach over Worms en zijn historische samenhang met Thorns Ubach in: *Jubileumboek 1950 - 1960* van de Historische Kring "Het Land van Herle" blz 233 t/m 267.

Romeins Rimburch in: *Het Land van Herle* jrg 20, nr 1, jan/mrt 1970.

Martin Cudell 1773 - 1845 postuum gepubliceerd in *Het Land van Herle*, XXX-1980, Afl. 2, 3 en 4.

Excursies van "Het Land van Herle" o.l.v. Dhr Schobben op 11 sept. 1965 en 28 juni 1969.

Werk Over F.X. Schobben:

H. J. M. Frusch: *In memoriam F.X.J.J.M. Schobben* in: *Land van Herle* XXVIII, apr/juni 1978, nr. 2.

Niettemin staande een inleidende opmerking op zijn artikel *Ubach over*

Worms en zijn historische samenhang met Thorns Ubach in *het Jubileumboek 1950 - 1960* van "Het Land van Herle" in 1961, om niet in te gaan op het "allervroegste verleden" van de plaats, vermeldt F. X. Schobben toch enkele punten, die interessant zijn in verband met het verloop van de Romeinse weg door Ubach over Worms. Als Schobben het ontstaan van de zuidgrens van Ubach over Worms met Eygelshoven beschrijft, merkt hij op: "We menen grond te hebben voor het vermoeden, dat deze grensvorming tot een ouder verleden teruggaat. In de staande wand van de grondsleuf waarin destijds de gasbuizen tussen de Staatsmijnen en die van Alsdorf werden neergelaten, constateerden we de aanwezigheid van een **Romeins wegprofiel**. Het bevond zich ca. 1 meter onder het maaiveld, op de plek waar gemeentegrens en sleuf elkaar kruisten, en wel met een zodanige snijdingshoek, dat het beloop van de gemeentegrens en wegprofiel blijkbaar samenvielen. Gelet op de bekende rechtlijnigheid van de oudste Romeinse wegen wordt terloops gemeld, dat in het verlengde van het hier geconstateerde, onder Schaesberg, oostelijk van de steenfabriek Russel een soortgelijk fragment is aangetroffen

Zou hier ooit de Romeinse weg gelopen hebben? De fotograaf staat achter het LICOM-terrein en kijkt langs het Pambos richting Rimburch. Hier zag Schobben resten van de Romeinse weg.

Met een andere Romeinse vondst aldaar, en de vindplaats van een aantal oudheden nabij het Heerlens sanatorium, bezien in elkaars verlengde, bestaat er op zijn minst een merkwaardige toevalligheid. In verband met de nog steeds bestaande twijfel over het juiste beloop van de oude Romeinse baan tussen het centrum van Romeins Heerlen en het Wormdal bij Rimburch gaan de gedachten vanzelf uit naar een bepaalde samenhang. Ook wijl het traject oostelijk van Heerlen - in tegenstelling met dat tussen Heerlen en Maastricht - tot heden niet de aandacht gekregen heeft die het verdient, lijkt hier een punt aanwezig dat nader onderzoek waard is", aldus Schobben. Hij wijst er tevens op, dat de voor de latere geschiedenis zo belangrijke rijks- of koningsgoederen, zoals Palenberg, veelal gevonden worden in het bereik van de oudste hoofdwegen. Wat dit laatste betreft, noemt Schobben de Romeinse heerbaan die te Rimburch, ongeveer 1 km ten zuiden van Palenberg de Worm kruist.

Op 11 september 1965 organiseerde de Historische Kring "Het Land van Herle" een excursie langs de kastelen in het Worm- en Roerdal. Op weg naar kasteel Rimburch liet excursieleider F.X. Schobben de bus stoppen in de Broekhuizenstraat en maakte de deelnemers attent op **een Romeinse mijlpaal te Broekhuizen - Rimburch**, zoals hij dat ook in de excursieuitnodiging had aangekondigd. Op 28 juni 1969 hield de Historische Kring "Het Land van Herle" een excursie onder de titel: **"Een bezoek aan historisch Waubach en Rimburch, gemeente Ubach over Worms"**. De excursie, die wederom onder leiding van de heer Schobben stond, begon met een lezing in het gemeentehuis te Waubach, waarbij gevonden Romeins aardewerk werd getoond. Vervolgens gingen men op weg naar Rimburch, waarbij o.a. de volgende punten onder de aandacht van de deelnemers werden gebracht: 1) de Romeinse vindplaats "de Steenberg": een bijzonder merkwaardig plateau van waar men de Wormovergang kon beheersen. 2) Het **vermoedelijk** beloop van het tracee van de heerbaan Keulen - Jülich - Coriovallum ter plaatse in **afwijking van de tot nu toe bekende mening**. 3) Afdalend in het weidse Wormdal brengen we een groet aan het geboortehuis van Martin Cudell. 4) We maken halt bij de oude lindeboom - dingplaats (rechtspraak) op de grens van Rimburch en Broekhuizen. 5) De Romeinse Wormovergang te Rimburch. 6) De bezichtiging van de omsloten open binnencour van het fraai gerestaureerde historisch - Limburgse - boerderijtype, met goedvinden van de bewoner, de heer drs. P.J.G. Spierts, Dorpstraat 22, Rimburch.

Zetten we de verschillende opmerkingen van de heer Schobben eens op een rij 1) In 1960 vermeldt hij in het *Jubileumboek* van "Het Land van Herle" de waarneming van het Romeins wegprofiel op de grens met Eygelshoven, het aantreffen van een Romeins wegprofiel oostelijk van de steenfabriek van Russel te Schaesberg, en de vindplaats van een aantal Romeinse oudheden nabij het Heerlens sanatorium. Hij wijst op de rechte lijn, waarin deze vindplaatsen liggen, en herinnert eraan, dat rechtlijnigheid een kenmerk van de oudste Romeinse wegen is. 2) In 1965 wijst Schobben de excursiedeelneemers op de aanwezigheid van de Romeinse mijlpaal aan de Broekhuizenstraat. 3) In 1969 vertelt hij wat volgens hem het vermoedelijk beloop van het tracee is. In afwijking van de tot dan toe heersende mening (n.l. over de Hereweg), denkt hij dat de weg iets meer zuidelijk heeft gelopen, n.l. langs de grens met Eygelshoven, in de buurt van de Hoven en over de Broekhuizenstraat. In *Het Land van Herle* van Jan/mrt 1970, nr.1, verschijnt het artikel *Romeins Rimburch* van de hand van F.X. Schobben. Het is een toespraak, die de auteur op 23 november 1969 heeft gehouden bij de installatie van H. Vaessen tot pastoor te Rimburch. Schobben zegt tegen de nieuwe pastoor, dat hij enkele maanden geleden aan de hand van schervenmateriaal aan de deelnemers van een excursie van de Historische Kring "Het Land van Herle" heeft kunnen bewijzen **"... dat Uw dorp reeds bewoond werd in de tijd van de Apostelen..."**. Verder deelt Schobben mee, dat "een van de beroemdste heerbanen uit het begin van onze jaartelling de, vanuit het verre Rome komende en via Coriovallum (Heerlen) naar Juliacum (Jülich) en Colonia Agrippinensis (Keulen) gaande, leger- en tevens paardepostweg -- in Rimburch zelfs een, door strategische versterkingen en dekkingen op de omringende heuvels beveiligde, brug had". Schobben laat ons weten, dat bij door hem geïnitieerde opgravingen door Brunsting, langs die blootgelegde Romeinse heerbaan, in de veeweide van de heer Kallen, huzarenkazement-achtige gebouwen en funderingen van winkeltjes uit de Romeinse tijd te voorschijn zijn gekomen.

L.E.M.A. van Hommerich.

werd geboren te Roosendaal (N.Br.) op 30 april 1909. Na zijn middelbare schoolopleiding te Maastricht ging hij te Leuven geschiedkundige wetenschappen en wijsbegeerte studeren. In 1937 werd hij archiefambtenaar te Heerlen en in 1940 archivaris en tegelijkertijd conservator van het gemeentelijk museum in deze stad. In 1974 ging hij met pensioen, waarvan hij slechts korte tijd kon genieten. Op 3 december 1976 overleed hij

plotseling.

Werk van L.E.M.A. van Hommerich:

Het vraagstuk Coriovallum in *Publications* 1949 eerste deel blz. 275 - 293.

Rond het bodemkundig onderzoek te Heerlen maart - september 1952. De ontdekkers van Coriovallum in: *Het Land van Herle* 1952 afl. 5

Heerlens Romeins Verleden in *Jubileumboek 1950 - 1960* van de Hist. Kring van het Land van Herle blz.7 t/m 71 . *Schaesberg in het licht der historie in Spiegel van Schaesberg* uitgegeven door de gemeente Schaesberg in 1967.

Verder diverse publicaties *Het Land van Herle* en in de *Maasgouw*.

Werk over L.E.M.A. van Hommerich:

N. Eussen: *Drs. L.E.M.A. van Hommerich, zilveren stadsarchivaris van Heerlen* in *Het Land van Herle* 1962-

Bestuur en Redactie van Het Land van Herle: *In Memoriam drs. L.E.M.A. van Hommerich* in *Het land van Herle* 1976 afl. 4.

L.A. : *In Memoriam Drs. L.E.M.A. van Hommerich* in *De Maasgouw* 1976 nr. 6.

Na Habets en Peters is van Hommerich de man geweest die Coriovallum, het Romeinse Heerlen op de kaart heeft gezet. In het eerste deel van de *Publications* van 1949 verscheen van zijn hand het artikel *Het vraagstuk Coriovallum*. Hierin geeft hij aan, hoe men in de loop van de tijd ertoe gekomen is om Coriovallum in Heerlen te zoeken. Door het vermelden van de vele Romeinse vondsten versterkt hij die mening nog. L. Van Hommerich besluit het artikel met de woorden: "Met deze uiteenzetting hebben wij gepoogd U het veelzijdig karakter van Heerlens' romeins verleden te doen aanvoelen. Aan de archaeologische wetenschap is voorbehouden t.z.t. een definitieve uitspraak in deze kwestie te doen. Inmiddels mogen wij de mening toegedaan zijn, dat Coriovallum tot een belangrijke nederzetting in het tegenwoordige Zuid-Limburg gerekend moet worden". In *Het Land van Herle* 1952 afl. 5 verschijnt van de hand van een redactiecommissie, bestaande uit J.J. Jongen, voorzitter, L. van Hommerich, secretaris en F.X. Schobben, lid, het artikel: *Rond het oudheidkundig bodemonderzoek te Heerlen - maart = september 1952 = de ontdekkers van Coriovallum*. " De commissie streeft ernaar de wetenschappelijke opgravingsarbeid uit 1952 op enige belangrijke aspecten binnen de objectieve sfeer der feiten, geplaatst in het historisch verband der subjectieve interpretatieformuleringen, summier samen te vatten en de bereikte resultaten en enige punten vast te leggen". Het komt er op neer, dat men eerst een overzicht geeft van het in 1952 reeds bekende omtrent Romeins Heerlen, om dit vervolgens aan te vullen met de feiten, die bij de opgravingen in 1952 te voorschijn zijn gekomen. Men laat een reeks van ..."vorsers, geleerden, amateurs en plaatselijke autoriteiten, lieden

die, beziel met het enthousiasme, dat slechts uit autochtone verbondenheid of uit liefde voor deze wetenschap kan worden verklaard, de bestudering van Romeins Heerlen met voortvarendheid en scherpzinnigheid hebben voortgezet"....de revue passeren. Het is een rij van persoonlijkheden, van Cudell tot Peutz, waarbij Habets en Peters nog eens extra naar voren worden geschoven. Toen het gemeentebestuur van Heerlen in 1952 aan de R.O.B. opdracht gaf een onderzoek in te stellen, was er dus al een hele hoop over Romeins Heerlen bekend. 1) Romeins Heerlen is te zoeken in een gebied, dat omsloten wordt door Geleenstraat, Dr. Poelsstraat, Kap. Berixstraat, Tempsplein, Dek. Nicolaistraat, De Hesseleplein, Coriovallumstraat - west en de Valkenburgerweg. 2) De nederzetting moet ontstaan zijn rond het wegenkruispunt van de weg Keulen - Boulogne en de weg Xanten Heerlen. 3) Een versterkte sector binnen deze "statio" lijkt aanwijsbaar. 4) Een pottebakkersnijverheid van meer dan lokale betekenis lijkt aanwijsbaar. 5) In het algemeen is bewoning bekend vanaf de eerste helft van de eerste eeuw tot het einde van de vierde eeuw. 6) Het wegenvraagstuk heeft t.a.v. het tracee Keulen - Rimburch - Maastricht met grote waarschijnlijkheid nog in 1939 het reeds eerder in situ aangeduide stratum en asbeloop opgeleverd. 7) Heerlen was omgeven met tot nu toe 15 bekend geworden landhuizen c.q. centra van landbouwbedrijven. Het op 17 maart 1952 begonnen onderzoek leidt tot de volgende conclusies: 1) Men kan nu het exacte beloop van de hoofdweg Xanten - Heerlen vaststellen. Daar het beloop van de weg Keulen - Boulogne reeds bekend is, is de juiste plaats van de kruising van beide wegen te localiseren. 2) Men komt tot een meer exacte vaststelling van het bewoningspeil in de verschillende, elkaar opvolgende perioden, vanaf het begin van onze jaartelling tot in de vierde eeuw. 3) Op het Thermenterrein vindt men een tweede spitsgracht, evenwijdig aan die, die in 1940 reeds is gevonden. Beide spitsgrachten flankeren het eigenlijke thermengebouw. Spitsgrachten wijzen op militaire verdediging. Een thermengebouw is echter een burgerlijk utiliteitsgebouw. Op de vraag, waarom men een burgerlijk badhuis met militaire spitsgrachten omringde, vindt men ook nu nog geen antwoord. (Opm.: Gezien de stijl van het artikel zou het ook wel geschreven kunnen zijn door het lid van de commissie, F.X. Schobben.) In *Het Land van Herle* 1951 blz. 103 publiceert Van Hommerich in de *Historische Chroniek* onder de titel *Archeologisch Ressort Heerlen* het volgende bericht: "De Rijksoudheidkundige Bodemdienst verzocht

ondergetekende toe te zien op het verloop van een Romeinse wegtracé, dat te Schaesberg nabij de **Koeweg**, 500 m oostelijk van de steenfabriek van Russel, aan de oppervlakte kwam. Dit weggedeelte is in verband met de uitvoering van mijnbouwkundige werken ontdekt. Op de akkers in de nabijheid van **de steenberg van de "Laura"** is mede de grindlaag van deze weg geconstateerd. Vermoedelijk behoort dit wegtracé tot de **grote baan van Heerlen naar Rimburch**, die vanuit Heerlen, langs het slachthuis liep, door de Kissel, vervolgens de Brandhofstraat, Pieterstraat, evenwijdig aan de Koeweg, naar **Eygelshoven** ". In het in 1961 uitgegeven *Jubileumboek 1950 - 1960* van het Land van Herle neemt van Hommerich op de bladzijden 7 t/m 71 de geschiedenis van Heerlen vanaf de Romeinse tijd tot in het midden van de 19de eeuw voor zijn rekening. In het hoofdstuk *Heerlen's Romeins Verleden* geeft hij alle tot dan toe bekende gegevens over Heerlen, vanaf de komst van de Romeinen, zo'n 50 jaar voor Christus tot aan de ondergang van het Romeinse Rijk zo'n 400 jaar na Christus. De vele vondsten uit die tijd vertellen ieder hun verhaal. Het belang van de heerbaan Keulen - Heerlen - Boulogne, maar vooral die van Xanten - Heerlen - Aken als hoofdas in de Civitas der Cugerni wordt uit de doeken gedaan. Maar ook de positie van de vicus Coriovallum binnen de civitas der Cugerni, die zich uitstreckte langs de Romeinse baan van Xanten tot Aken, en de verhouding tussen de oorspronkelijke bewoners en de Romeinse kolonisten zijn thema's die de aandacht krijgen. Evenals het dagelijks leven en het beroepsleven in Coriovallum en omgeving. Rond 1967 geeft de gemeente Schaesberg haar eerste *Spiegel van Schaesberg* uit. Het is een soort gemeentegids, waarin in hoofdstuk II, getiteld *Schaesberg in het licht der Historie*, drs Van Hommerich, in vogelvucht, de geschiedenis van Schaesberg, vanaf de Romeinen tot en met de toenmalige burgemeester Prick behandelt. Als uitgangspunt voor de Romeinse geschiedenis neemt van Hommerich de Lichtenberg, die hij noemt: "het punt te Schaesberg, van waaruit reeds zéér vroeg het lokale licht van het verleden heeft geschinen". Hier vermoedt van Hommerich een wachttoren waaruit een "rijkswegenpost - bewakingsdienst" in alle windrichtingen lichtsignalen kon uitzenden: naar Schinveld, over het Strijthagerbeekdal naar de Lichtenberg te Chevremont, naar Laurensberg en in westelijke richting over Coriovallum/Heerlen naar de Goudsberg. Als bewijs van de Romeinse oorsprong van de Lichtenberg noemt de schrijver de al 1837 gedane vondst van een Romeinse tumulus (in een gemeentegroeve aan de

Moltweg). De Lichtenberg moet belangrijk zijn geweest. Van hieruit overzag men het verkeer over het wegtracé Keulen - Rimburch - Heerlen - Maastricht, maar ook een deel van de noord - zuid verbinding naar Aken. Verder liep er over de Lichtenberg een Romeinse zijweg, die via de heide een verbinding gaf met Ten Eschen en langs kasteel Rivieren naar Klimmen liep. Het tracé van de Romeinse weg van Heerlen naar Rimburch beschrijft van Hommerich als volgt: "Deze hoofdroute kwam Schaesberg binnen vanuit de Heerlens Voskuilenweg - richting Kisselsweg - Brandhofstraat, Pieterstraat, de Dormig naar de Hereweg - Rimburch - Jülich - Keulen". (Blijkbaar heeft de vondst bij de steenfabriek in 1951 hem toch niet van mening doen veranderen.) Aandacht krijgen ook de namen "Baan/Baanstraat" en de "Stenen Brug", die over een greppel leidde op de hoek Brugstraat/Baanstraat/Pietersstraat. Ook zij kunnen van Romeinse oorsprong zijn.

3 Wat recente publicaties over de Rom. weg hieraan toevoegen.

Zoals in het voorafgaande al vermeld, geven Jongen, Spierts, Schobben en Van Hommerich in het *Jubileumboek 1950 - 1960* van het Land van Herle als hun mening, dat de Rom. weg mogelijk niet over de Hereweg heeft gelopen, maar iets zuidelijker bij de Koeweg. Opvallend is, dat Van Hommerich in de *Spiegel van Schaesberg* van 1967 blijft vasthouden aan het tracee over de Hereweg in Nieuwenhagen, terwijl hij toch in 1951 mededeling heeft gedaan van de vondst bij de Koeweg. In *Geschiedenis van Hoensbroek* (1967) vertelt de Win dat de Romeinse weg later met Via Mundi en Brunhildeweg werd aangeduid. Hij meent dat deze weg gezien kan worden als een grens die de Romeinse christelijke cultuur afschermt tegen de Germaanse culturen aan de andere kant. Ook ziet hij een verband met de huidige taalgrens in België. Dr. W.A. van Es wijst in zijn boek *De Romeinen in Nederland* (1972) erop, dat de grote Romeinse wegen van wezenlijk belang waren. Hij zegt erbij, dat "van de meeste wegen nog geen centimeter is teruggevonden." Op blz 157 bespreekt hij de vondsten bij Rimburch en de erbij horende conclusie: "Rimburch was een vicus. Staatsrechtelijk wil dat zeggen dat het een nederzetting was die geen stadsrechten had, dus geen colonia of municipium was. De nederzetting had de vorm van een (weg-)dorp. Wat precies het verschil in omvang, structuur en functie was tussen Heerlen en bijvoorbeeld Rimburch, blijft een vraag. Het antwoord kan alleen komen van nader, oudheidkundig bodemonderzoek.

Rimburg behoort tot een nederzettingstype, dat men wegdorp kan noemen. Huizen van het peristyl-type hebben naar het schijnt niet in het dorp ontbroken. Hierop wijzen resultaten van een recent onderzoek te Rimburg. Tempels kunnen in dit soort nederzetting voorkomen, andere openbare gebouwen schijnbaar niet". Op blz. 199: Enkele plattelandstempels zijn bekend, een enkele keer zelfs met de daar vereerde godheid. Zo werd te Roermond de godin Rura vereerd. Gulpen was een bronheilgdom. Mogelijk heeft een in de vicus Rimburg opgegraven porticus tot een tempel behoord, maar zeker is dit niet." Op blz. 207 schrijft van Es: "Indrukwekkende stenen grafmonumenten, rijk met beeldhouwwerk versierd, markeerden de graven van de welgestelden. B.v. de Igel van Trier en in Nederland te Heerlen en te Eygelshoven". Ofschoon van Es ook de tumulus of grafheuvel als Romeinse begraafplaats behandelt, vermeldt hij niets over de Romeinse tumuli te Schaesberg en Rimburg.

In *Schaesberg in woord en beeld* van A.W.A. van den Elaart uit 1982 wordt helemaal voorbij gegaan aan de nieuwe bevindingen over het verloop van de weg. Vermeld wordt het tracee, zoals Jongen dat in 1950 aangaf.

In *Nieuwenhagen, Verleden en Heden*, door Van den Elaart e.a. uitgegeven in 1983, wordt wel verwezen naar de gevonden mijlpalen in Eygelshoven en Rimburg, maar er volgen geen conclusies met betrekking tot de ligging van de weg.

Goossens houdt in zijn *Ubach over Worms, van Overworms kwartier tot gemeente Landgraaf* (1981) eveneens vast aan de route, die Jongen in 1950 aangaf (Kissel - Hereweg). Hij voert als argument onder andere aan de vondst van restanten van de Romeinse weg bij de ruilverkavelingswerken en een mogelijke seintoren bij de Steenberg in Rimburg.

Ook in *Langs de Weg*, het programmaboek bij de tentoonstelling *De Romeinse weg van Boulogne sur Mer naar Keulen* (1988) houdt men voor de verbinding tussen Coriovallum en Rimburg vast aan de Herewegroute. Men schrijft: "De grote steden Maastricht en Heerlen laten een goed gedocumenteerd beeld zien m.b.t. het tracé van de Romeinse weg binnen de gemeentegrenzen. Een derde plaats waar de weg is opgegraven is de grensplaats Rimburg, waar eveneens in de Romeinse tijd een nederzetting is geweest. In de omvangrijke Romeinse nederzetting Heerlen splitst de weg zich in tweeën, maar gaat buiten de bebouwing weer als één tracé verder. Na Heerlen raken we het spoor

van het tracé bijster. Er zijn geen opgravingen of zelfs waarnemingen ten oosten van Heerlen, die ons zekerheid kunnen verschaffen. Toponymische argumenten wijzen in de richting van de Heerweg in Schaesberg en in Nieuwenhagen, en van het gehucht Groenstraat. Maar pas aan de grens met Duitsland is bij opgravingen de aanwezigheid van de Romeinse weg vastgesteld. Bij het plaatsje Rimburg kruist de weg het grensriviertje de Worm. Al in de Romeinse tijd lag hier een nederzetting". Over de datering van de aanleg van de weg wordt vermeld: "Vondsten die bij opgravingen te Heerlen en Rimburg zijn gedaan, bevestigen de datering van de wegaanleg in de eerste helft van de eerste eeuw, en een gecontinueerd gebruik tot in elk geval de vierde eeuw". Over de waarnemingen van Schobben aan de grens met Eygelshoven en de vondst van de weg aan de Koeweg in Schaesberg wordt met geen woord gerept.

J.T.J. Jamar bespreekt in het artikel *De Romeinse weg van Boulogne-sur-Mer naar Keulen* (Land van Herle okt/dec 1987) de tentoonstelling *Langs de Weg*. In 1990 verschijnt van Jamar's hand in *Maastrandse Melange* het artikel *Martin Cudell (1773-1845) en de Romeinse weg van Tongeren naar Jülich*. Als bijlage bij dit artikel is afgedrukt Cudell's verhandeling uit 1823 over het verloop van de Romeinse weg. In 1989 schrijft Jamar voor het werk *Schriftenreihe des Kreises Heinsberg* nr.5 *Archäologie im Kreis Heinsberg* het artikel *Das römische Dorf an dem Übergang der römischen Staatsgrenze über die Wurm bei Rimburg*. Het is een beschrijving van de Romeinse vondsten, die in de loop van de tijd in Rimburg, aan beide zijden van de Worm te voorschijn zijn gekomen.

E. Ramakers schrijft in de *Spiegel van Schaesberg* van 1980, nadat hij de ontdekking van de Romeinse villa bij de Overste Hof heeft besproken, : "Op verschillende plaatsen zijn restanten van Romeinse wegen aangetroffen. Eén weg was afkomstig uit Heerlen en liep over de Brandhofstraat en de Pieterstraat naar de Dormig en vandaar naar Rimburg: de tweede liep langs de Hompertsweg en de Moltweg over de Lichtenberg.

In het artikel *Van Secundius van Voerendaal tot Ailbertus van Kloosterrade* in *Het Land van Herle* 1995 schrijft E. Ramakers: "Rimburg is een straatdorp langs de weg van Boulogne-sur-Mer naar Keulen bij de brug over de Worm. De datering van de bebouwing beslaat de gehele periode van de eerste helft van de eerste eeuw tot mogelijk aan het begin van de vierde eeuw". Dat de wegen in gebruik blijven is af te leiden aan mijlpalen uit circa 310, die gevonden werden

te Eyselshoven. In de vijfde eeuw heeft de grote oost-west weg zijn interregionale functie grotendeels verloren en heeft plaats gemaakt voor een lokale verbinding. De hoofdhandelsroute was nu noord - zuid en liep over de Maas.

W. Beckers houdt in zijn artikel *Rimburg - Romeinse tijd* in het *Jaarboek OCGL 1989* weer vast aan het traditionele tracee. Interessant is ook wat Beckers vermeldt over de grote steen, die zich voor de voortuin van een pand aan de Broekhuizerstraat bevindt. “In deze plaats (Rimburg) bevindt zich ook een console van een mijlpaal, welke bij de verbreding van de weg onder het oppervlak werd aangetroffen. De steen is langs de stoeprand geplaatst. De laatste tijd wordt ook beweerd, dat de steen ook wel eens een onderdeel van een fontein kan zijn geweest, gezien de kleine uitholling in de steen.” De steen heeft echter sinds mensenheugenis op de huidige plaats boven de grond gestaan.

Interessant zijn ook de bevindingen van M. Quaedvlieg over de naam Hereweg in *Bulletin OCGL 1996 nr2*. In het artikel *Hereweg? Waar komt die naam eigenlijk vandaan?* vermeldt hij een aantal feiten omtrent de Hereweg te Nieuwenhagen, die hij heeft gevonden in aktes uit diverse archieven. Hij vermeldt dat het nog maar een halve eeuw geleden is, dat alleen het stukje weg tussen de zijstraten Achter de Hoven en Delleweg als **Hereweg** werd aangeduid. Tot aan de Gatestraat was de weg naamloos en vandaar tot aan de Heigank heette hij Putstraat, naar de dorpsput die op het pleintje lag tegenover de toenmalige boerderij Pelzer, thans huis Heinen. Bij de Heigank begon de Oude Kerkstraat. “Plotseling, ergens in de jaren dertig van onze eeuw,” zo schrijft M. Quaedvlieg, “werd deze situatie veranderd door het hele traject, vanaf de gemeentegrens met Schaesberg tot aan de Heigank, Hereweg te noemen”. Quaedvlieg vraagt zich af, naar welke “heer” het stukje weg tussen Achter de Hoven en Delleweg dan wel genoemd mag zijn. Mogelijk zou het de bewoner van de oude Vaechshof kunnen zijn geweest. Deze “Vaechshof” of “hoeve van de Voogd” lag ergens in het midden van de straat die tegenwoordig Vaechshof heet, zo ter hoogte van de Hovenweideweg. Het vroegere paadje vanaf de Gatestraat werd in 1718 “den Hoofgang” genoemd. Grote delen van het omringende gebied waren onderdeel van het “Voogdsleen” ook wel “des Heeren hoeve” genoemd. De auteur sluit echter niet uit, dat de tegenwoordige Hereweg, waarvan de vroegere Hereweg een onderdeel was, toch van Romeinse oorsprong is. Deze weg komt in aktes uit de 17de en 18de

eeuw immers ook voor onder benamingen als: “die Heere straat loepende van Heerle naar Ubach”, “de Heerewech van Herle op Rimborch loepende” of “aan de landstraat loepende van Heerle tot Rimborch op den Heerewegh”. Daarbij wijzen de eindpunten Rimburg, Ubach en Heerlen erop, dat de weg onderdeel is van een groter, doorlopend geheel. Bovendien zijn er bij de Hereweg diverse Romeinse vondsten gedaan. In 1964 b.v., bij werkzaamheden voor de bouw van basisschool “Het Valder” werd een brandgraf van een welgestelde Romeinse dame ontdekt. In het *Land van Herle* wordt in 1965 melding ervan gemaakt, dat men bij het uitdiepen van een put t.b.v. de verwarmingsketel van de nieuwgebouwde school school een grindlaag ontdekte, die van Romeinse oorsprong kon zijn en wellicht een onderdeel van de Romeinse weg. M. Quaedvlieg wil dan ook niet beweren, dat er in de buurt van de tegenwoordige Hereweg geen Romeinse weg heeft gelopen. Hij heeft alleen bedenkingen bij de koppeling van de **naam** Hereweg aan deze Romeinse Heirbaan.

Samenvattend kunnen we stellen dat in de recente publicaties voornamelijk wordt gekozen voor het tracee over de Hereweg in Nieuwenhagen. Opvallend hierbij is dat er nauwelijks aandacht is voor de waarnemingen van Schobben en Van Hommerich en de meningen van Spierts, Jongen (na 1960), Brunsting en Schrijnemakers. Het artikel van M. Quaedvlieg werpt een nieuw licht op de **naam** Hereweg.

4 Opgravingen en vondsten van de Romeinse weg.

De meeste vermeldingen van Romeinse vondsten binnen de gemeente Landgraaf hebben betrekking op villa's, graven of voorwerpen uit die tijd. Van het aantreffen van de weg zelf is, buiten de rijke vondsten te Heerlen en Rimburg, maar zelden sprake.

In het *Land van Herle* verscheen in 1951 op blz 103 het volgende bericht van de hand van **L. Van Hommerich**: “De Rijksoudheidkundige Bodemdienst verzocht ondergetekende toe te zien op het verloop van een Romeins wegtracé, dat te Schaesberg nabij de Koeweg, 500 m oostelijk van de steenfabriek van Russel, aan de oppervlakte kwam. Dit weggedeelte is in verband met de uitvoering van mijnbouwkundig werk ontdekt. Op de akkers in de nabijheid van de steenberg van de “Laura” is mede de grindlaag van de weg geconstateerd. Vermoedelijk hoort dit wegtracé tot de grote baan van Heerlen naar Rimburg, die vanuit Heerlen, langs het slachthuis liep,

door de Kissel, vervolgens Brandhofstraat, Pietersstraat, evenwijdig aan de Koeweg, naar Eygelshoven”.

F.X. Schobben vermeldt in zijn artikel *Ubach over Worms en zijn historische samenhang met Thorns Ubach* in het *Jubileumboek 1950 - 1960* op blz 244 het volgende: “De hier beschreven vrijwel rechte zuidgrens bestaat nog vandaag. Nu is het de gemeentegrens tussen Ubach over Worms en Eygelshoven. We menen grond te hebben voor het vermoeden dat deze grensvorming nog tot een ouder verleden teruggaat”. “In de staande wand van de grondsleuf, waarin destijds (omstreeks 1949) de gasbuizen tussen de Staatsmijnen en die van Alsdorf werden neergelaten, constateerden we de aanwezigheid van een Romeins wegprofiel. Het bevond zich ca 1 m onder het maaiveld. Op de plek waar gemeentegrens en sleuf elkaar kruisten en wel met een zodanige snijdingshoek, dat het beloop van de gemeentegrens en het wegprofiel samenvielen”. “Gelet op de rechtlijnigheid van de oudste Romeinse wegen wordt terloops gemeld, dat in het verlengde van het hier geconstateerde, onder Schaesberg, oostelijk van steenfabriek Russel, een soortgelijk wegfragment is aangetroffen”.

H. Goossens vermeldt in zijn boek *Ubach over Worms, van overworms Kwartier tot gemeente Landgraaf* op blz 21 over de Romeinse weg: “Via de Haanweg kwam hij op Overworms gebied. Hij doorkruiste de Groenstraat ter hoogte van het kruispunt Eygelshovenerweg/Europaweg en nam vervolgens de richting van de Waerderkapel om even later bij het speelpark naast het recreatiecentrum het hoogste punt van de gemeente te bereiken. Hier bevond zich ook de uitkijkpost”. Belangrijk is de mededeling: “Ter plaatse zijn bij de aanleg en verharding van ruilverkavelingswegen **grote delen van de Romeinse weg** tevoorschijn gekomen. Duidelijk waren daarbij de beide kiezellagen te onderscheiden. De weg volgde nagenoeg het verlengde van de oude Maastrichterweg.”

In *Het Land van Herle* 15de jaargang 1965 nr 2/3 deelt de **Redactie** (v. Hommerich?) mede “Op 17 juni stelde mr. Vrouwenraeds, burgemeester van Nieuwenhagen, de gemeentelijke oudheidkundige dienst van Heerlen in kennis van de aanwezigheid van een grindlaag, die aangetroffen werd bij het uitdiepen van een put t.b.v. de verwarmingsketel voor de nieuwgebouwde school in het Hoefveld te Nieuwenhagen. Aangezien in juni 1964 op datzelfde terrein het zeer fraaie romeinse brandgraf werd teruggevonden, kon vermoed worden, dat deze grindlaag eveneens van romeinse oorsprong kon zijn en

wellicht onderdeel kon vormen van een romeinse weg.” Het artikel eindigt met: “Bij controle dezerzijds bleek de bouwput echter reeds gedicht te zijn, tengevolge waarvan geen nader onderzoek plaats kon vinden.”

5 In hoeverre kunnen veld- en plaatsnamen ons helpen bij het vaststellen van het oude Romeinse tracee?

Nadat Habets in het derde hoofdstuk van zijn artikel *Découvertes d'antiquités dans le Duché de Limbourg* in de *Publications* van 1881 oorsprong, structuur en gebruik van de Romeinse wegen uiteengezet heeft, geeft hij een achttal kenmerken, waaraan men de Romeinse oorsprong van een plaats of weg kan herkennen. (blz 36-41). Hij wil echter niet beweren, dat elk kenmerk een onfeilbaar bewijs is. Hij beschouwt het meer als een aanwijzing.

1- Een Nederlandse naam kan een afleiding van een Romeinse naam zijn. B.v. Kessel = Castellum, Vaals = Vallis, Blerick = Blariacum, Nijmegen = Neomagum.

2- De Romeinse wegen werden vaak “via regia” of “militaris” of ook wel “strata” genoemd. Dat vertaalde men later in “Koningsstraat”, “Keizerstraat” of “Heerstraat”. In Limburg dragen de wegen ook wel de naam “Baan” of Heerbaan”.

3- Middeleeuwse barrières, tolplaatsen en gasthuizen wijzen misschien op rustplaatsen of halteplaatsen langs een oude Romeinse weg.

4- Resten van Romeinse gebouwen en begraafplaatsen wijzen op de aanwezigheid van een Romeinse weg in de buurt.

5- Soms kan men in de velden de voormalige Romeinse weg herkennen aan de stroken, waarbinnen het gewas kleiner is of eerder geel wordt.

6- Veel Middeleeuwse wegen met een doorgaand karakter kunnen van Romeinse oorsprong zijn, daar men zich later, voor het gemak, langs deze wegen is gaan vestigen.

7- De grote Romeinse wegen volgden over het algemeen een rechte lijn.

8- Latere bewoners kozen vaak de oude, bestaande Romeinse wegen en zijwegen als begrenzingen van hun territorium. De verbindingswegen waren veelal holle wegen.

Tenslotte geeft Habets nog de volgende aanwijzing: Wil men de Romeinse wegen vinden, dan moet men uitgaan van een begin- en een eindpunt, waarvan de Romeinse oorsprong bekend is. Tussen deze punten moet men dan een min of meer rechte lijn trekken.

Wat levert de toepassing van deze punten op met betrekking tot de bepaling van het tracee tussen Heerlen en Rimburch?

De Brunestraat te Eygelshoven en de Brünestrasze te Übach-Palenberg.

Naast de acht kenmerken om de mogelijke Romeinse oorsprong van een weg te herkennen geeft Habets nog een negende mogelijkheid. Op blz 35 schrijft hij, dat een deel van de Romeinse wegen die vlak na de Romeinse periode tot verval waren geraakt, in de vroege Middeleeuwen door toen regerende vorsten werden hersteld. De door de Frankische Koningin Brunhilde (la reine Brunehaut) (534 - 613) herstelde wegen gingen vanaf die tijd zelfs haar naam dragen (Brunestraat, Brünestrasze, chemin de Brunehaut). In zijn *Histoire de Limbourg* schrijft Ernst op blz 213: "Wat me op die gedachte bracht, is, dat zich in de buurt een weg bevindt, die men "Brune-Straet" dat wil zeggen "Chemin de Brunehaut", noemt. Want het is bekend, dat in de Middeleeuwen de Romeinse wegen zo genoemd werden, hoewel men de oorzaak van deze naamsverandering niet goed weet te verklaren".

Brunhilde (la reine Brunehaut) (534-613) was de dochter van Athanagild, die van 554 tot 561 koning van de West-Gothen was. Brunhilde huwde in 566 met de Frankische Merovinger Sigebert, koning van Austrasië en kleinzoon van Clovis, terwijl haar zus Galiswintha met Chilperik I, een broer van Sigebert huwde. Galiswintha werd vermoord door Fredegonde, een slavine, die de minares van Chilperik was en later diens echtgenote werd. Nadat ook Sigebert in 575 te Arras door handlangers van Fredegonde werd vermoord, werd Brunhilde regentesse over haar zoon Childebert II en na diens dood over haar kleinzoon Theodorik II. Om haar macht te vestigen, voerde Brunhilde een wrede oorlog, eerst tegen haar schoonbroer Chilperik I, koning van Neustrië en toen deze in 584 vermoord was, tegen Fredegonde. Toen ook haar kleinzoon stierf, probeerde ze haar achterkleinzoon Sigebert II tot koning te laten kronen. Haar Austrasische edelen kwamen hiertegen echter in opstand en zochten steun bij koning Chlotarius II van Neustrië, een zoon van Fredegonde. Chlotarius II liet zijn tante Brunhilde gevangennemen, aan een paard binden en zo in stukken scheuren.

J. Habets schrijft in de *Publications* van 1881 op blz 35, dat Sigisbert de Gembloux (1030-1112) een Zuid-Nederlandse geschiedschrijver en monnik o.a. te Metz, bevestigt dat de oude Romeinse wegen in België

en een deel van Frankrijk, die in verval waren geraakt, in de Middeleeuwen door plaatselijke vorsten, zoals koningin Brunhilde, weer helemaal werden hersteld.

In *Romeinse Oudheden te Maastricht* uit 1843 vermeldt Dr. C. Leemans: "Op de kaarten van Ferrari wordt de weg van Bavai naar Tongeren in dezelfde richting, ofschoon hier en daar afgebroken, "Chaussee Brunehaut" genaamd. Ofschoon de oorsprong van deze naam onzeker is (...) weten wij echter dat in een groot gedeelte van België de oude Romeinse wegen onder dien naam sedert onheuglijke tijden bekend staan."

J.Th.H. de Win tenslotte schrijft in *Geschiedenis van Hoensbroek*, afd III, Hoofdstuk I, blz 353 dat, toen de Romeinen rond 260 niet meer in staat bleken de Rijn-Waal-linie te verdedigen, ze zich terugtrokken naar Germanië, met als nieuwe verdedigingslinie de heerbaan van Keulen naar Bavai. Tongeren krijgt dan een sterkere omwalling, Maastricht nieuwe vestigingsmuren en ook Heerlen wordt in dezelfde tijd met een wal omgeven. "Door deze heerbaan - later Wereldweg (Via Mundi) of **Brunhildeweg** genaamd - tot vestigingsgordel te maken, wordt enerzijds naar het Noorden toe de voortgang der Romeinse en Christelijke cultuur min of meer afgegendeld en wordt anderzijds naar het zuiden toe deze cultuur beveiligd en bevorderd."

Bezien we de onlangs uitgegeven combinatiekaart Landgraaf-Ubach/Palenberg, dan zien we ten Z.O. van Ubach een **Brünestrasze**. Het is dezelfde Brune-Straet die Ernst vermeldt om de Romeinse oorsprong van Rimburch te bewijzen. Wilhelm Pieper geeft in zijn werk *Archäologie im Kreis Heinsberg* op blz 449 een kaartje en op blz 454 een beschrijving van het verloop van de "Römerstrasze" door Übach, precies lopende langs deze weg.

Er bestaat echter nog een "Brunestraat" in onze omgeving. Zowel op de kaart tussen blz 152 en 153 in het *Gedenkboek Eygelshoven 1131 - 1931*, als op de losse kadastrale kaart uit 1895 achterin de uitgave *Eygelshoven 850 jaar*, staat op de plek waar de Boomgaardskuilweg de gemeentegrens met Ubach over Worms bereikt (achter het tegenwoordige Licom-Groen) een stuk land aangegeven, dat de naam **Brunestraat** draagt. Merkwaardigerwijs bevindt dit veld zich in de nabijheid van de plaats, waar F.X. Schobben de kiezellaag van de Romeinse weg waarnam in een aldaar gegraven sleuf. (*Jubileumboek 1950 - 1960*, blz 244), de weg die evenwijdig had gelopen aan de grens tussen de twee gemeentes.

Coriovallum, Cortovallium, Heerlen.

Bekijkt men de plaatsnamen die voorkomen op de kaart van Peutinger of het Itinerarium van Antoninus, dan zal het duidelijk zijn, dat Atuatrica (Peut.) of Adatuca Tungrorum (Itin.) het tegenwoordige Tongeren moet zijn. Juliacum (Peut.) of Juliaco (Itin.) staat voor Jülich en Theudorum is Tudderem in de Zelfkant. Maar waar moet Cortovallium (Peut.) of Coriovallum (Itin.) gezocht worden? Op de Peutinger kaart staat de naam langs een lijn en is niet op een bepaald punt vastgelegd. Uit het Itinerarium van Antoninus weet men dat Coriovallum op een splitsing van wegen lag. Men kon van hieruit naar Tudderem - Xanten, naar Jülich - Keulen en naar Tongeren. Men probeerde de juiste ligging van Coriovallum en het verloop van de Romeinse weg op verschillende manieren op te sporen. Bijvoorbeeld met behulp van de afstanden, vermeld op de genoemde kaarten of gegevens, verkregen bij toevallige vondsten of opgravingen. Maar ook bepaalde redeneringen speelden een rol. B.v. dat de Romeinen rechte wegen bouwden, die bij voorkeur over hoogten liepen. Een andere gedachte is dat de Romeinen vaak grafmonumenten oprichtten langs de wegen. Sommige historici zagen een gelijkheid tussen een bestaande plaatsnaam en een Romeinse naam. Als er in de naam van een oude weg het woord "heer" (=leger) of "baan" voorkomt, vermoedde men een Romeinse oorsprong. Ook een weg met de naam "Brunestraat" zou van Romeinse oorsprong zijn. Op grond van al deze redeneringen en ook wel van gedane vondsten kwamen al, vòòr 1800, volgens verschillende schrijvers de volgende plaatsen in aanmerking voor de ligging van Coriovallum: Aken, Cadier en Keer, Gronsveld, Valkenburg of Frelenberg (D). Leemans hield in 1843 Cortenbach bij Voerendaal voor Coriovallum. Ook Ravensbosch, tussen Houthem en Schimmert gelegen, waar Pelerin in 1771 een grote hoeveelheid Romeinse munten en gebruiksvoorwerpen en de fundamenten van gebouwen en een weg had gevonden, werd o.a. door Cudell en Quix voor Coriovallum gehouden. Ernst meende dat de plaats bij de hoeve Corisberg te Caumer/Heerlerbaan was te zoeken. Hij liet van daaruit de Romeinse weg over de Schaesbergse Baanstraat naar Rimburch lopen. Habets twijfelt al in 1865 aan Ravensbosch. In 1881 is hij er op grond van gedane opgravingen van overtuigd, dat Heerlen Coriovallum moet zijn. Peters maakt in een reeks van artikelen in de *Maasgouw* de talrijke Romeinse vondsten in de eerste vier decennia van de 20ste eeuw in Heerlen gedaan, wereldkundig, en zo de verbinding

Coriovallum - Heerlen steeds aannemelijker. Na het ontdekken van de fundamenten van een Romeinse wachttoren aan de Voskuilenweg meent Peters, dat de Romeinse weg vanuit Heerlen over de Schaesbergerweg, langs Leenhof en verder over de Heerlenseweg liep. W. Moonen leidt in het artikel *Van Coriovallum tot Heerlen* in de *Maasgouw* 1948 Afl 3, de naam Heerlen op een taalkundige manier af van de Romeinse naam Coriovallum. De afleiding is te gecompliceerd om hem hier verkort weer te geven. Echter, als hij gelijk heeft, is dit een extra argument om de weg langs Heerlen te laten lopen. Met het artikel *Het vraagstuk Coriovallum* in de *Publications* van 1949, eerste stuk blz 275 t/m 293 probeert van Hommerich, zoals hij zelf samenvat, "het veelzijdig karakter van Heerlens Romeins verleden te doen aanvoelen. Aan de archeologische wetenschap is het voorbehouden t.z.t. een definitieve uitspraak in deze kwestie te doen. Inmiddels mogen wij de mening toegedaan zijn, dat Coriovallum tot een belangrijke nederzetting in het tegenwoordig Zuid-Limburg gerekend moet worden", besluit hij zijn artikel.

Nog meer zekerheid, dat Coriovallum in het tegenwoordige Heerlen was gelegen hebben we sinds 1952, toen van maart tot september te Heerlen een oudheidkundig bodemonderzoek werd verricht. Van Hommerich, Jongen en Schobben publiceerden in *Het Land van Herle* (1952 afl. 5 blz 93 t/ 98) het artikel *De ontdekkers van Coriovallum*. De schrijvers geven een overzicht van de ontdekkingsgeschiedenis van Coriovallum en van de feiten, die het onderzoek van 1952 hier nog aan toegevoegd heeft. De vele vondsten maakten het Van Hommerich in 1961 mogelijk, bij zijn bijdrage *Heerlen's Romeins Verleden* in het *Jubileumboek 1950 - 1960*, (naast bladzijde 14) een plattegrond van Romeins Heerlen te reconstrueren.

De naam Lichtenberg.

C. Quix vermeldt de Lichtenberg als hij het verloop van een Romeinse weg beschrijft, die volgens hem loopt van Neuss over Rimburch naar Ravensbosch, dat hij, evenals Cudell voor Coriovallum houdt. "Bei dem herrlichen Schlosse Rimburch", gaat deze weg over de Worm om dan verder te lopen, door het dorp Groenstraat, naar Lichtenberg, in het parochiedorp Schaesberg - Scheidt gelegen. Van hieruit loopt de weg dan, volgens Quix, verder door Heerlerheide en Rennemig richting Ravensbosch.

J. Habets tenslotte, die er in 1881 al van overtuigd is, dat Coriovallum te Heerlen heeft gelegen, laat de "Heerbaan" vanuit Heerlen lopen in de

richting van een boerderij genaamd “Leen”. De weg passeert Schaesberg aan de linker kant, gaat langs het bos “de Streep” en loopt verder naar Nieuwenhagen. Hij heet daar “den Heerweg”. Volgens hem ligt de Lichtenberg dus niet aan de Romeinse weg. J.J. Jongen vermeldt in het hoofdstuk *Lichtenberg*, opgenomen in het boek *Schaesberg in woord en beeld*, dat het straatdorp Lichtenberg deel uitmaakt van een zeer oude weg, die van de Baanstraat via de Dormansberg naar Heerlerheide en Ten Eschen loopt. In zijn *Gedenkboek* schrijft hij, dat de naam Lichtenberg hem doet denken aan de Romeinse tijd: “De Romeinen bouwden langs de heerwegen wachttorens of uitkijkposten op punten die een goed uitzicht boden, zoals b.v. de Lichtenberg aan de Maas bij Maastricht. De torens werden gebruikt om berichten door te geven. Dit kon bij nacht geschieden door lichtseinen, vandaar de naam Mons Lucis of Lichtenberg. Jongen meende, dat de toren had gestaan in de buurt van de vroegere boerderij Giesen, die gelegen heeft aan de tegenwoordige Markiesstraat, tussen Koninginneplein en Lichtenbergerstraat. Hij verwachtte, dat er bij graafwerkzaamheden ter plekke resten uit de Romeinse tijd zouden worden gevonden. Er zijn echter (tot nu toe nog) geen resten van fundamenten van een wachttoren of van ander Romeins materiaal op de Lichtenberg ontdekt. Wel is er sprake van een tumulus, gevonden boven aan de Moltweg, vlak bij de Lichtenberg.

P. Peters beschrijft in de *Maasgouw* van 1935, nr 4, in het artikel *Een Romeinsche wacht- of seintoren te Heerlen* de vondst van de fundamenten van zo’n toren aan de Scheidter Gracht bij het Sanatorium, nu “Huize de Berg” aan de Voskuilenweg. “Staat men nu op de plek waar ‘t gebouwtje werd blootgelegd, dan heeft men een onbelemmerd, vrij uitzicht op de plaats van het legerkamp Coriovallum, op den vandaar in oostelijke richting loopenden Romeinschen hoofdweg en tevens op de heuvels in het noordwesten en noorden en de zich ver en breed uitstreckende oostelijke hoogte van Schaesberg, waarachter Rimburg verborgen ligt”.

Op het hoogste punt van deze oostelijke hoogte nu ligt de Lichtenberg (+155 m A.P.), waar Jongen een wachttoren situeerde. Schobben vermoedde in Ubach over Worms, bij het speel/recreatieterrein bij “het Steenbergje” de resten van een Romeinse seintoren, van waaruit het “kazernement” bij de brug over de Worm kon worden gewaarschuwd. Van Hommerich verzorgde in 1967 een inleiding voor de *Spiegel van Schaesberg*, een gemeentegids voor de voormalige gemeente

Schaesberg. In hoofdstuk II, getiteld *Schaesberg in het licht der historie*, schrijft hij: “Er is één punt te Schaesberg, van waaruit reeds zéér vroeg het locale licht van het verleden heeft geschinen : de Lichtenberg. Van hieruit functioneerde de met lichtsignalen werkende, Romeinse, rijks-wegen-post-bewakingsdienst naar alle richtingen.....”. “Vanaf de Lichtenberg kon men het verkeer over het belangrijke wegtracé Heerlen - Rimburg, alsmede een gedeelte van de Noord-zuid verbinding, die aan de Laurensberg, richting Aken - Trier, voorbij ging, in de gaten houden. Daar komt nog bij, dat er een Romeinse weg langs de Lichtenberg liep, die via de heide verbinding gaf met Ten Eschen, en die langs kasteel Rivieren verder richting Klimmen liep”.

De Romeinse tumulus bij de Lichtenberg.

In zijn *Gedenkboek* vermeldt J.J. Jongen bij de vondsten uit de Romeinse tijd in Schaesberg een tumulus of grafheuvel. “In 1837 werd (bij het delven van kiezel voor de verbetering van de weg Heerlen - Sittard) in de kiezelgroeve bij de Lichtenberg een grafheuvel (tumulus) aangetroffen”. Deze bevatte een groot aantal voorwerpen. Ook van Hommerich heeft het er over als hij in de *Spiegel van Schaesberg* schrijft over “nabij de Lichtenberg in 1837 gedane Romeinse vondsten.” In 1838, Schaesberg hoorde toen bij België, rapporteerde Roulez in de *Bulletins de l’ Academie Royale de Bruxelles*, deel V, nr 2, de vondst van de tumulus in het artikel *Rapport sur quelques objets antiques, découverts à Schaesberg*. Dr. Leemans bericht er in 1843 over in zijn boek *Romeinsche oudheden te Maastricht*. Op blz 63 schrijft hij: “Schaesberg: Nog verder oostwaarts in dezelfde richting werd in 1837, in het dorp Schaesberg, bij het leggen van den weg van Heerlen naar Sittard een Romeinschen grafheuvel vergraven, in welken de navolgende voorwerpen gevonden werden: - Een bronzen handvat in de vorm van het hoofd van eenen arend, waarschijnlijk van eenen dolk. - drie andere diergelijke kleinere bronzen handvatten van messen of andere werktuigen, van welken twee in de gedaante van als mummie ingewikkelde beeldjes. - een fragment van een bronzen gesp. - een schotel van fijn rood aardewerk met het opschrift binnen op de bodem GAIVS Fecit: een diergelijke met het opschrift CRISPINA. - twee kommetjes, insgelijks van rood aardewerk, het eene met een onleesbaar opschrift, op het andere: BVCCVS Fecit. - eene lamp van witte pijpenaarde, in de vorm van een napje, van boven open, hoedanige er ook op Aretsburgh en elders gevonden zijn. - eindelijk eene asch-urn en

eenige munten, welke laatste evenwel ongelukkigerwijze door deskundigen niet onderzocht zijn kunnen worden.”

Habets vermeldt de vondst zowel in de *Publications* van 1865 (*Notice sur quelques découvertes d'antiquités dans le Duché du Limbourg*) als in die van 1881 (*Découvertes d'antiquités dans le Duché du Limbourg*) In 1865 schrijft hij: “En 1837, pendant l'exécution de la nouvelle chaussée de Heerlen à Sittard, on a fouillé près de Schaesberg un beau tumulus romain,....”. In 1881 heet het: “Schaesberg: Voyez sur un tumulus romain trouvé à Schaesberg *Bulletins de l'académie royale de Belgique*, tome V, p 1-7.”. Er wordt tevens verwezen naar *Publications II*, blz 218 en naar Leemans: *Rom. Oudh. te Maastr.*, p. 63. A.W. Byvanck schrijft op blz 335 van zijn werk *Nederland in den Romeinschen tijd* : “Bij het aanleggen van den weg van Heerlen naar Schaesberg is een groote Romeinsche grafheuvel opgeruimd, waarin versierde bronzen voorwerpen zijn tevoorschijn gekomen; maar van deze ontdekking is anders niets bekend.”

Tot 1950 is deze tumulus, gevonden in Schaesberg, niet in verband gebracht met de Lichtenberg. Jongen wist echter, dat de gemeentelijke kiezelgroeve in die tijd lag aan de Moltweg, de verbindingsweg tussen Lichtenberg en Kakert, en wel daar, waar nu de Kempkensweg uitmondt op de Moltweg. Jongen schrijft dan ook in 1950 in zijn *Gedenkboek* : “In 1837 werd (bij het delven van kiezel voor de verbetering van de weg Heerlen- Sittard) in de kiezelgroeve bij de **Lichtenberg** een grafheuvel (tumulus) aangetroffen.”

In het Rijksarchief bevindt zich tussen de documenten betreffende de aanleg van de weg van Heerlen naar Sittard (*Rijksarchief Limburg 07.H05 Rijkswaterstaat nr 688*) een brief, gedateerd 7 juni 1838, waaruit men het volgende kan opmaken: In 1837 werd de weg van Heerlen naar Sittard opnieuw aangelegd. De hiervoor benodigde kiezel haalde men uit de groeves te **Schelsberg** en Steengracht. Deze groeves waren echter uitgeput: men was in 1838 op zoek naar een nieuwe delfplaats. Die dacht men gevonden te hebben in een stuk grond, die op dat ogenblik toebehoorden aan Peter Leonard Stassen te Heerlen. Mogelijk is dat men in 1837 te Brussel de naam Schelsberg voor Schaesberg heeft aangezien

De Hereweg te Nieuwenhagen

Historici meenden, dat als in de naam van een oude weg of straat het woord “heer” voorkwam, men te doen had met een van oorsprong Romeinse weg. Over zo'n “heerweg” zou het Romeinse heer of leger

zich ooit hebben verplaatst. Voorbeelden zijn de Hereweg van Heerlen over Heksenberg naar Brunssum en de Hereweg te Nieuwenhagen. Opmerkelijk zijn in dit verband ook de veldbenamingen “Zwischen dem Menn- und Heerweg” en “Zwischen dem Heer- und Fletweg” ten noord-oosten van Abdissenbosch op Duits gebied.

Zowel Habets als Hanssen geven aan, dat het deel van de Romeinse weg, dat door Nieuwenhagen loopt “den Heerweg” heet. In 1950 meende Jongen dat de weg vanaf Heerlen niet over de Heerlenseweg - Op de Heugden, richting Nieuwenhagen liep, maar dat hij via de Kissel, de Brandhofstraat, Stenen Brug en Dormig, aansloot op de Hereweg. In het *Jubileumboek 1950 - 1960* van het Land van Herle schrijft hij echter dat de weg langs de steenfabriek van Russel richting Eyselshoven loopt. Deze meningsverandering van Jongen zal het gevolg zijn geweest van een *Archeologische Mededeling in Het Land van Herle* van 1951, blz 103, waarin van Hommerich mededeelt, dat er te Schaesberg, nabij de Koeweg, 500 meter oostelijk van de steenfabriek van Russel, een Romeins wegtracé aan de oppervlakte is gekomen. Op de akkers in de nabijheid van de steenberg van de mijn Laura is mede de grindlaag van de weg geconstateerd. Van Hommerich schrijft dan: “Vermoedelijk behoort dit wegtracé tot de grote baan van Heerlen naar Rimborg, die vanuit Heerlen langs het slachthuis liep, door de Kissel, vervolgens de Brandhofstraat, Pieterstraat, evenwijdig aan de Koeweg, naar Eyselshoven. Opmerkelijk is echter dat Van Hommerich in 1967 in zijn artikel *Schaesberg in het licht der historie* in de *Spiegel van Schaesberg* de weg weer over de Brandhofstraat, Pieterstraat, door de Dormig naar de Hereweg en verder in de richting Rimborg - Jülich - Keulen laat lopen! En dat doen alle schrijvers, die na 1967 iets over het verloop van de Romeinse weg hebben gepubliceerd, hem na.

In de buurt van de Hereweg zijn verschillende keren Romeinse vondsten gedaan. Zo vond men op 10 juni 1964, bij het verrichten van machinaal graafwerk voor de bouw van een lagere jongensschool (nu 't Valder) op 90 meter van de Hereweg, een grote hoeveelheid oudheidkundige voorwerpen. Het bleek een brandgraf uit de Romeinse beschavingsperiode te zijn. Men vermoedt, dat het de laatste rustplaats van een maatschappelijk welgestelde dame is geweest. Op 17 juni 1965 stoot men, bij diezelfde school, bij het uitdiepen van een put t.b.v. de verwarmingsketel, op een grindlaag. Omdat deze grindlaag zo dicht in de buurt van de vondst uit 1964 ligt, vermoedt men dat men hier heeft te doen met een deel van een Romeinse weg. Toen een deskundige de

vondst in ogenschouw wilde nemen, bleek de put echter al gedicht te zijn. Belangrijk in verband met de Romeinse oorsprong van de naam “Hereweg” is het artikel van M. Quaedflieg in het *Bulletin van het O.C.G.L.* 1996, nr 2 getiteld *Hereweg? Waar komt die naam vandaan?* De schrijver maakt drie dingen duidelijk. Ten eerste, dat het woord “Heer” in Hereweg niets te maken heeft met het Romeinse leger, maar alles vandoen heeft met de “Heer” van de nabijgelegen Vaechshof. Ten tweede, dat de naam Hereweg oorspronkelijk alleen werd gebruikt voor een klein stukje van de tegenwoordige Hereweg. En ten derde, dat men de hele straat tussen Spaans Kentje en de gemeentegrens met Schaesberg pas in het begin van de 20ste eeuw Hereweg is gaan noemen.

De naam Eyselshoven.

In de *Maasgouw* van 1963 afl. 6 publiceerde Arthur Schrijnemakers het artikel *De “Eysel” van Eyselshoven en de “Naald” van Naaldwijk.* Daarin stelt hij, dat de plaatsnaam Eyselshoven uit twee delen bestaat: “Eysel” en “hoven”. Men was er al snel van overtuigd, dat het tweede deel “hoven”, niet het meervoud was van “hof”, maar dat het een verbastering was van oge, oze of ose, het middeleeuwse agulia, dat weide, beemd grasland of broekland betekent. Het eerste deel “eygel” hielden de historici voor een persoonsnaam, Eigel, Egelo of Agilo. Schrijnemakers viel het op, dat er nog meer toponiemen met “Eysel” bestaan. Zo staat er te Mainz een Romeins monument met de naam Eyselstein. Te Keulen is een Eyselstein bekend, die langs de weg stond, die vanaf de noordelijke poort van de Romeinse stad naar het noorden voerde. Op acht km afstand van Trier ligt de plaats Egele, waarvan men de naam in verband brengt met een 25 meter-hoog Romeins grafmonument, dat daar langs de weg stond. De dialectnaam voor Eyselshoven is “Egelze”. Ook de Nederlandse plaats Naaldwijk dankt haar naam aan een aldaar gevonden zuil of “naald” van Romeinse oorsprong. Volgens taalkundigen is het woord eygel, eigel of egel verwant aan het latijnse woord agulia, het Italiaanse aguglia of het Franse aiguille, dat telkens “naald” betekent. Het zoogdier de egel b.v., ook wel eens stekelvarken genoemd, draagt puntige uitsteeksels ter bescherming. Een andere betekenis van “egel” is bloedzuiger, een dier met een wormachtige vorm. In het Limburgs komt het woord “achele” voor. In onze omgeving noemt men deze stekelige naalden aan de gerste-aren “hachele”. Schrijnemakers haalt Brunsting aan, die naast de drie Duitse “eygels”

In de toren van de oude kerk te Eyselshoven zijn resten van Romeinse bouwwerken verwerkt. In de fundamenten vond men fragmenten van Romeinse mijlpalen. Een aanwijzing dat hier ergens de Weg gelopen heeft?

en de Hollandse “naald” nog een grafpijler vermeldt, en wel een, die gelegen is te Eygelshoven. Brunsting schrijft in zijn artikel *Romeinse Grafpeilers in Nederland* in *L'Antiquité classique* t. XVII (1948) op blz 80: “Tenslotte moet ik nog even verwijzen naar een recente vondst Van een vierkant of rechthoekig fundament van breuk- en veldsteen aan de rand van een bruinkoolgroeve (waarvan een deel reeds was neergestort) te Eygelshoven, enige km oostelijk van Heerlen. Reeds vroeg waren hier herhaaldelijk vrij arme Romeinse graven uit de tweede eeuw voor de dag gekomen. De ene nog meetbare zijde van het fundament was 4,60 m lang; de binnenruimte (1,25m lang of breed) bevatte een tufstenen askistje met crematie, staande boven brandstapelresten. Een enkele terra sigilata scherf wees op den tijd omstreeks 200 na Chr. Waarschijnlijk is hier het fundament van een grafpijler gevonden. Volgens conservator Houpermans kwam ter plaatse nog een steen met opschrift te voorschijn, die echter verloren ging”. Schrijnemakers trekt uit het voorafgaande de conclusie, dat het woord “Eygel” in de naam Eygelshoven te maken kan hebben met de aanwezigheid van deze Romeinse zuil, die in de Middeleeuwen nog overeind moet hebben gestaan, en zo aan de plaats zijn naam heeft gegeven. Hij schrijft verder: “Het spreekt vanzelf, dat al deze vondsten te Eygelshoven belangrijke aanwijzingen verschaffen voor het verloop van het Romeins wegennet. We kunnen thans daar niet op ingaan, doch willen ons beperken tot de opmerking, dat ze ons inziens de onhoudbaarheid van sommige gangbare opvattingen aantonen”. In *Het Land van Herle* nov/dec 1963 nr 6 sluit J.J. Jongen zich bij Schrijnemakers aan. “Is deze verklaring juist,” zo schrijft hij, “dan moet in de eerste eeuwen van onze jaartelling ter plaatse een voornaam heer gewoond hebben, voor wie men een grafmonument heeft gebouwd, dat bij het ontstaan van de nederzetting nog overeind stond. Misschien is het afgebroken voor bouw materiaal voor de kerk, die ca 1000 gebouwd werd”.

In de *Maasgouw* mrt/apr 1949, blz 32, verscheen onder de titel *Nova et Vetera-Oudheidkundige bodemvondsten* het volgende bericht:

“Eygelshoven: In februari 1949 werden bij een afgraving van lössgrond langs de Nieuwenhagerweg, kort bij het station Eygelshoven de substructie's blootgelegd van een Romeinse villa, waarvan het type evenwel niet kon vast- gesteld worden, omdat reeds lange tijd geleden het grootste deel der fundamenten bij plaatselijke terreinveranderingen was verdwenen. De vondsten zijn miniem.

In de *Maasgouw* van 1918 vermeldt Goossens dat er in de muren van de kerk van Eygelshoven de fragmenten van een Romeins gebouw gevonden zijn, o.a. een steen met beeldhouwwerk. Ten oosten van de parochiekerk, rechts van de weg naar Waubach, vond men een Romeins gebouw met een badinrichting. In 1920, eveneens in de *Maasgouw*, wordt melding gemaakt van de vondst op het terrein der bruinkoolmaatschappij “Herman” van overblijfselen van een Romeinse woning. Tevens vindt men in dat jaar aan de weg naar Waubach de overblijfselen van een Romeins grafveld. Op grond van al deze waarnemingen kan men dus stellen, dat er in Eygelshoven, ten oosten van de (oude) kerk een Romeinse villa heeft gelegen. Deze villa had een verbindingsweg die in de buurt van de Brunestraat de grote baan bereikte. Aan deze verbindingsweg, die over het terrein van bruinkoolgroeve “Herman” liep, stond de Eygel en lag een Romeins grafveld. En bovendien... het veld, dat op de kadastrakaart: *Gemeente Eygelshoven - Staat der openbare wegen en voetpaden* uit 1895 Brunestraat wordt genoemd, ligt vlak bij de plaats, waar Schobben de doorsnede van de Romeinse weg zag in de staande wand van een sleuf, gegraven om er de gasbuizen voor een verbinding tussen de Staatsmijnen en die te Alsdorf in neer te laten. Deze weg liep evenwijdig aan de grens tussen Eygelshoven en Ubach over Worms, in de richting van de Hoven of Vülenbach.

De mijlpaal aan de Broekhuizenstraat te Rimborg.

Van belang voor het verloop van de Romeinse weg lijkt ook een steen, die staat aan de Broekhuizenstraat (die op de Tranchotkaart Ober-Bruchhausen heet). De straat vormt de verbinding tussen Rimborg enerzijds en de Groenstraat/Vülenbach en Eygelshoven aan de andere kant. Ze behoorde gemeentelijk bij Ubach over Worms. In zijn artikel *Romeinse Mijlpalen in Nederland* in de *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden* nr XXVII (1946), laat H. Brunsting de tot op dat moment in Nederland gevonden Romeinse mijlpalen de revue passeren. Aanleiding was o.a. het feit, dat “in Zuid-Limburg bij Eygelshoven voor enkele jaren fragmenten van twee mijlpalen zijn ontdekt.” Brunsting berekende, dat langs de ongeveer 250 Gallische mijlen (=555 km) aan Romeinse weg door Nederland, zo'n 250 mijlpalen gestaan moeten hebben. Daar de onderlinge afstand ook wel eens 5 mijlen of meer was, zullen het er wel minder zijn geweest. In 1946 waren er slechts 6 in Nederland bekend.

Het enige bovengrondse restant van de Romeinen in Landgraaf staat in Rimburch aan de Broekhuizenstraat. Is het een rest van een oude mijlpaal ?

Mijlpalen werden alleen maar geplaatst langs hoofdwegen. Nadat Brunsting op blz 34 en 35 van genoemd artikel de twee, in de fundamente van het kerkje van Eygelshoven ingemetselde fragmenten van mijlpalen heeft beschreven, stelt hij: "Eygelshoven ligt aan of nabij den Romeinschen heerweg Tongeren Keulen. Aan dien weg zijn reeds twee mijlpalen bekend, beide te fragmentarisch om een interpretatie toe te laten. Een basement van nog een mijlpaal, eveneens van zandsteen, staat nog steeds aan **den weg tussen Eygelshoven en Rimburch.**" F.X. Schobben wees in 1965, tijdens een excursie van het L.G.O.G. op "een Romeinse mijlpaal te Broekhuizen - Rimburch". In het *Jaarboek* 1989 van het O.G.C.L. vermeldt W. Beckers in zijn artikel *Rimburch - De Romeinse Tijd* de steen ook. Hij beschrijft hem als "console van een mijlpaal, welke bij de verbreding van de weg onder het oppervlak werd aangetroffen. (Beckers merkt echter ook op, dat sommigen de steen voor het onderstuk van een fontein houden). Oudere inwoners van Rimburch vertelden echter, dat de steen al sinds mensenheugenis op dezelfde plaats staat.

Als deze steen aan de Broekhuizenstraat inderdaad een mijlpaal is, dan zou men kunnen stellen, dat daar de Romeinse heerbaan heeft gelopen. Brunsting schrijft immers, dat mijlpalen alleen geplaatst werden langs hoofdwegen. De Romeinse weg zou dan niet via de Lindegracht de helling hebben bestegen, maar via de Broekhuizenstraat richting Eygelshoven, Vullenbach, Groenstraat hebben gelopen. Bovendien zou de steen dan het enige zichtbare relict uit de Romeinse tijd binnen Landgraaf zijn.

Rimburch.

Al in het begin van de 19de eeuw vermeldden Ernst en Cudell dat Rimburch aan de grote Romeinse weg lag, en dat de weg bij die plaats over de Worm ging. Ernst geeft enkele argumenten voor zijn stelling, o.a. het bestaan van een "Brunestraat" ten zuiden van Übach (D) en van een tumulus ten zuiden van het kasteel Rimburch. En ook alle auteurs na Ernst zijn ervan overtuigd dat de Romeinse weg bij Rimburch de Worm overstak. Cudell meent dat de overgang over de Worm gelegen heeft bij de molen van het kasteel. Hanssen wijst er in *Die Rimburch* in 1912 op, dat Cudell zich vergist, wat de Wormovergang betreft. Hij stelde vast, dat de kiezellagen in de beemden, die Cudell voor de fundamente van de Romeinse weg hield, in werkelijkheid natuurlijke kiezelvoorkomens zijn. Hanssen laat de weg door Rimburch lopen in een rechte lijn over de Dorpstraat, die in 1632 nog "Herstraet" wordt ge-

noemd, naar de Worm toe. Schobben schrijft, dat “één van de beroemdste heerbanen uit het begin van onze jaartelling, de vanuit het verre Rome komende en via Coriovallum (Heerlen) naar Juliacum (Jülich) en Colonia Agrippinensis (Keulen aan de Rijn) gaande, leger-tevens paardepostweg, in Rimburch zelfs een, door strategische versterkingen en dekkingen op de omringende heuvels beveiligde, brug had.” Bij door hem geïnitieerde en door Brunsting uitgevoerde opgravingen in de veeweide van de heer Kallen aan de Palenbergerweg zijn “huzaren-kazernement-achtige” gebouwen en funderingen van winkeltjes uit de Romeinse tijd tevoorschijn gekomen. (*Het Land van Herle, jan/mrt 1970, nr1, blz 38 e.v.*)

In het in 1989 door Wilhelm Pieper uitgegeven boek *Archäologie im Kreis Heinsberg* beschrijft J.T.J. Jamar in het artikel *Das römische Dorf an dem Übergang der römischen Strasse über die Wurm bei Rimburch* de tot dan toe bekende feiten over het Nederlandse en het Duitse Rimburch uit de Romeinse tijd. Over het Nederlandse Rimburch bericht hij dat in 1947 en 1949 dr. Brunsting van het Rijksinstituut voor Oudheden te Leiden onderzoekingen deed op de Nederlandse oever van de Worm. En ook hij vond daar fundamente van huizen van hetzelfde type, als eerder (1927) aan de Duitse kant waren ontdekt. In 1970 vonden er weer opgravingen plaats aan de Nederlandse kant. Bloemers van de R.O.B. kon toen gegevens verzamelen over de bouw en de breedte van de Romeinse weg ter plaatse. Ook hij vond langs de weg weer resten van huizen van het al eerder gevonden type. In 1971 vond men tenslotte de juiste plek, waar de Romeinse weg de Worm kruiste. Men constateerde op de Nederlandse oever, in het verlengde van de vondsten, die men eerder aan de Duitse kant had gedaan, de resten van houten palen, die tot fundering van de brug hadden gediend. Ook vond men er, (net als eerder aan de Duitse kant) grafstenen, waarvan echter de opschriften niet meer te ontcijferen waren vanwege de al te grote slijtage. Alles bij elkaar kan men dus aannemen, dat er even ten noorden van kasteel Rimburch een brug in de Romeinse weg heeft gelegen. Op de kaart van de gemeente Rimburch in de *Atlas van de gemeenten in Limburg* uit 1865, is nog de aftakking van de Palenbergerweg te zien, waar een zijweg de richting van de Worm koos. J. Gielen publiceerde in *Het Land van Herle* juli/sept 1970 nr 3, het artikel *Romeinse grafvondsten te Rimburch*. In juli 1970 werd ten noorden van de Dorpstraat (nu Rinckberg) te Rimburch een 4 m brede en 2 m diepe sleuf voor buizenaanleg gegraven. Hierbij werden een aantal Romeinse

brandgraven door de graafmachine gestoord. Door de oplettendheid van de eigenaar van dit terrein, de heer P.J. Spierts, werd een groot gedeelte van de bijgiften gered en kon tevens van een aantal voorwerpen worden nagegaan uit welk graf ze afkomstig waren. De graven lagen op 40 tot 42 meter afstand van de rooilijn van de Dorpstraat. Bij verdere werkzaamheden zal de sleuf ook door de Dorpstraat getrokken worden en mogelijk zal men dan kunnen constateren of zich hieronder de Romeinse weg bevindt, waarop de nu ontdekte graven georiënteerd zijn. Naar het noorden toe werd de weg in deze sleuf niet teruggevonden.

Het Duitse Rimburch. (Übach - Palenberg).

Meer gegevens over Romeins Rimburch aan de Duitse kant van de Worm krijgen we in de jaren 1926 tot 1930, als de Akense conservator Mayer gaat zoeken naar de Romeinse weg en de brug over de Worm. Inderdaad vindt hij al in 1926 de fundamente van een huis, van een pottenbakkersoven uit de derde eeuw na Chr en diverse andere voorwerpen uit de Romeinse tijd. In 1927 vindt hij enige grafstenen. In 1928 ontdekt hij tenslotte de plaats van de Wormbrug, gemarkeerd door een serie grafstenen, daterende uit het einde van de eerste eeuw en het begin van de tweede eeuw. De stenen waren in de fundamente van de brug verwerkt. De 13 namen, uitgehouden op deze stenen blijken toe te behoren aan de leden van 3 families.

Wilhelm Pieper geeft in 1989 een lijvig boekwerk uit getiteld *Archäologie im Kreis Heinsberg*. Hierin zijn alle tot dan toe bekende archeologische vondsten in de Kreis Heinsberg beschreven, en op kaartjes ingetekend. Voor Übach-Palenberg is het verloop van de Romeinse weg vanaf de Brünestrasze in het oosten tot aan de Wormovergang even ten noorden van het kasteel aangegeven. In zijn bijdrage *Das römische Dorf an dem Übergang der römischen Staatsstrasse über die Wurm bei Rimburch* in het bovengenoemde boek van Pieper concludeert Jamar voor Rimburch aan de Duitse kant van de Worm: “dasz der Vicus Rimburch eine ununterbrochene Bewohnung hat von der Mitte des 1. bis zum Ende des 4. Jh. “Zudem schienen die Häuser mit der schmalen Seite entlang der Strasse gebaut und ziemlich tief gewesen zu sein. Die Menschen lebten von Handel und vom Verkehr über den Weg in eine typische bürgerliche Niederlassung (ein Vicus) mit kleinen Betrieben wie Töpferei, Sattlerei, Schmiede, ein Laden für Erzeugnisse aus Messing usw. Auch wurden einfache Produkte aus Knochen gefertigt.”

Tenslotte moet er nog gewezen worden op de fraai gerestaureerde resten van een klein badhuis, dat heeft behoord tot een Romeinse villa, die gestaan heeft daar, waar het beekje de Ubach uitmondt in de Worm, in het huidige Naherholungsgebiet, even ten noorden van Palenberg.

6 Conclusie: er blijven twee mogelijke tracees over.

Niemand twijfelt er meer aan, dat het Coriovallum van de Peutinger kaart lag op de plaats van het huidige Heerlen. Ook staat vast, dat de weg van Bavai naar Keulen, die langs Coriovallum liep, bij Rimburch de Worm kruiste. Vraag is hoe het verloop van de weg was tussen die twee punten. Twee mogelijkheden doen zich voor. We zullen ze voor het gemak het Herewegtracee en het Koewegtracee noemen. Over het **Herewegtracee** schrijft Habets in 1881 : “Wij menen, dat de weg Heerlen verlaat door een straat, genaamd Gasthuysstraat, zo genoemd omdat daar eertijds een hospice voor reizigers lag. De weg loopt in de richting van een zeer brede straat die in oude documenten “die Heerbaan” wordt genoemd, en gaat dan verder in de richting van een boerderij, genaamd “Leen”, waar aldaar gevonden grafaardewerk getuigt van zijn aanwezigheid. Vervolgens passeert de weg Schaesberg aan de linker kant, gaat langs het bos “de Streep” en loopt verder naar Nieuwenhagen. Hij heet daar “den Heerweg”. De weg kruist vervolgens de Grünstraet, waar hij de naam Maastrichterweg draagt en waar hij nu nog in volle breedte aanwezig is. Het verdere verloop van de weg tot aan de grens met Pruisen, door Rimburch, is onderzocht en beschreven door Cudell”. In het begin van de 20ste eeuw volgen Hanssen en Peters Habets in diens mening en geven verder nog enkele preciseringen. Hanssen vult aan voor het Rimburchse gebied : “Noch ehe sie (die Römerstrasze) den Rimburcher Boden betritt, in der früheren Herrlichkeit Bruchhausen, wird sie urkundlich 1632 noch “de Herstraat” genannt, die heutige Dorfstrasze”. Volgens Hanssen volgt de weg in rechte lijn de Dorpstraat door Rimburch, loopt aan de hoeve Kreuzstrasze voorbij, door het aan de overkant liggende weiland tot aan de Worm. Peters vermeldt voor het Heerlense gebied, dat de weg bij de hoek Nobelstraat, de Akerstraat kruiste, dan over het terrein van het (oude) ziekenhuis (tegenwoordig Putgraaf) liep, dwars door het Caumerdal en vervolgens via een lange gracht langzaam omhoog steeg, door het zuidelijk gedeelte van het plantsoen van het Sanatorium naar de Voskuilenweg. Deze lange gracht heette de “Oude Scheydtergracht” of plaatselijk “de Landgraaf”

d.i. Lankgraaf, lange gracht. Hier vond men Romeinse graven, de fundamente van een wachttore en, bij het uitschachten van een kelder voor een huis, bij het snijpunt met de Voskuilenweg, de kiezellaag, die ooit de basis vormde voor de Romeinse weg. Jongen gaat in zijn *Gedenkboek van Schaesberg* (1951) uit van het tracee van Habets en Peters. Als kenner van het Schaesbergse wist hij van een vondst van Romeinse munten aan de Kissel. De weide, waarop de Schaesbergse Markt werd aangelegd, heette in de volksmond “Kappelleweide”. Jongen schrijft, dat deze naam er op wijst, dat hier een kapel moet hebben gestaan. In vroeg-christelijke tijden bouwde men langs de oude Romeinse wegen kapellen, op plaatsen waar heidense tempels of offerstenen hebben gestaan. Verder vermoedt Jongen, dat de kadastrale naam “Stenen Bruk”, gelegen hoek Pieterstraat/Baanstraat/Brugstraat ook van Romeinse oorsprong is. In 1950 was Jongen dus van mening dat het tracee van de Romeinse weg door Schaesberg is: vanuit Heerlen, tussen Aambos en Sanatorium door, over de Kisselsweg, (dus niet meer over de Heerlendeweg/ Op de Heugden) de Brandhofstraat en de Pieterstraat. **Via de Dormig** sloot het aan op de Hereweg en vandaar via de Haanweg naar de Maastrichterweg in Ubach over Worms, om dan achter de St. Jozefkapel door, langs de Lindegracht, de Dorpstraat en de Palenbergerweg, over de veeweide van Kallen, uit te komen bij de Worm, waar in de Romeinse tijd de brug heeft gelegen. **Het Koeweg-tracee.** In *Het Land van Herle* 1951 verscheen op blz 103 een bericht van de hand van Van Hommerich waarin melding wordt gemaakt van de vondst van een Romeinse wegtracé, dat te Schaesberg nabij de Koeweg, 500 meter oostelijk van de steenfabriek van Russel, aan de oppervlakte kwam. Ook op de akkers bij de steenberg van de mijn Laura werd de grindlaag geconstateerd. “ Vermoedelijk behoort dit wegtracé tot de grote baan van Heerlen naar Rimburch, die vanuit Heerlen langs het slachthuis, door de Kissel, over de Brandhofstraat, de Pieterstraat, evenwijdig aan de Koeweg naar **Eygelshoven** liep.” zo schrijft Van Hommerich. Dit bericht heeft in de jaren 1950 - 1960 bij de regionale historici hun mening over het verloop van de Romeinse weg zeer beïnvloed. Diverse artikelen in het in 1961 verschenen *Jubileumboek 1950 - 1960*, uitgegeven door de Historische Kring van “Het Land van Herle” getuigen hiervan. Jongen schrijft dan over het tracee, anders dan in 1951, : “Een militaire weg, n.l. die van Bavai over Maastricht naar Keulen, liep door de gemeente Schaesberg, en wel komende van Heerlen, door de Putgraaf, het Voskuilenveld en de Kissel,

door de Brandhofstraat en de Pieterstraat, en verder langs de steenfabriek van Russel naar Rimburch. Dit tracee wijkt dus af van het voor de hand liggende, lopende door de Streep, over de Heugden en de Herenweg onder Nieuwenhagen.

Spierts geeft in datzelfde *Jubileumboek* als zijn mening over het verloop van de Romeinse weg door Nieuwenhagen: “ook moet de weg van Tongeren naar Keulen door de gemeente Nieuwenhagen gelopen hebben. Het tracee is echter nog niet vastgesteld kunnen worden. Vermoedelijk heeft het de Oude Eyweg en het laatste gedeelte van de Rouwenhofstraat gevolgd, om dan over “Prots” en “A ge bumke”, over de grens tussen Ubach over Worms en Eyselshoven naar de Hoven en Rimburch te lopen”.

Voor Ubach over Worms herinnert Schobben aan zijn waarneming van het profiel van de Romeinse weg, die hij rond 1948 heeft gedaan in de wand van een sleuf, die werd aangelegd om er gasbuizen in neer te laten. De richting van de weg was evenwijdig aan de grens tussen Ubach over Worms en Eyselshoven, en lag in het verlengde van de vondst bij de Koeweg te Schaesberg. Opmerkelijk is ook, dat in de buurt van de plaats, waar Schobben de doorsnede van de Romeinse weg zag, het terrein ligt, dat Brunestraat wordt genoemd.

In zijn artikel *Romeinse mijlpalen in Nederland* in de *Oudheidkundige Mededelingen enz.* Nr XXVIII (1946) laat Brunsting de tot op dat tijdstip in Nederland gevonden Romeinse mijlpalen de revue passeren. Aanleiding tot dit artikel was o.a. Het feit, dat ..”in Zuid-Limburch bij Eyselshoven voor enkele jaren fragmenten van twee mijlpalen zijn ontdekt.” In heel Nederland waren er in 1946 slechts 6 mijlpalen bekend. Nadat hij de twee, in de fundameneten van het kerkje te Eyselshoven ingemetselde fragmenten van mijlpalen beschreven heeft, stelt Brunsting: “Eyselshoven ligt **aan** of **nabij** den Romeinchen heerweg Tongeren -Keulen. Aan dien weg zijn reeds twee mijlpalen bekend, beide te fragmentarisch om een interpretatie toe te laten. Een basement van nog een mijlpaal, eveneens van zandsteen, staat nog streeds aan den weg tussen Eyselshoven en Rimburch”. In 1969 vertelde Schobben, aan de deelnemers van een excursie over “het vermoedelijk beloop van het tracé van de heerbaan Keulen - Jülich - Rimburch - Coriovallum ter plaatse, **in afwijking** van de tot nu toe bekende meningen”. Op grond van de waarnemingen van Van Hommerich en Schobben en de aanwezigheid van de Romeinse mijlpaal aan de Broekhuizenstraat zou het Koewegtracee als volgt hebben

gelopen: vanuit Heerlen door de Kissel, over de Brandhofstraat en de Pieterstraat, evenwijdig aan de (oude) Koeweg (vondst bij steenfabriek Russel), over het veld bij de steenberg van de “Laura”, richting het grote viaduct onder de autoweg bij de Gravenweg/Schanserweg, naar tuincentrum Licom-Groen bij de kruising Waubacherweg/Europaweg-Zuid/Groenstergracht. Vervolgens de grens tussen Eyselshoven en Ubach over Worms volgend (waarneming Schobben), naar de achterzijde van het tuincentrum aan de Eyselshovense Boongaardskuilweg (Brunestraat), om langs het Pambos, achter de Hoven door, de Rimburcherweg te bereiken. Van hier loopt hij via de Broekhuizenstraat, Rinckberg en Palenbergerweg, via de veeweide van Kallen naar de Romeinse brug over de Worm.

7 Kiezen.

Uit het voorgaande komen er dus twee mogelijke tracees van de Romeinse weg tussen Heerlen en Rimburch te voorschijn: het Hereweg-tracee en het Koeweg-tracee. Tot de vondst van de resten van de weg nabij de Koeweg in 1951 en de waarneming van Schobben bij de grens met Eyselshoven kende men alleen het Hereweg-tracee. Na die vondsten kregen de plaatselijke historici en ook mensen als Brunsting en Schrijnemakers steeds meer belangstelling voor het iets meer zuidelijk gelegen Koeweg-tracee. Dat blijkt vooral uit de verschillende artikelen in het *Jubileumboek 1950-1960* van het Land van Herle in 1961. Daarna verstomd deze discussie. In de rond 1980 verschijnende boekwerken over de verdwijnende gemeentes Ubach over Worms, Nieuwenhagen en Schaesberg is er alleen nog maar sprake van het Hereweg-tracee. In het boek *Langs de Weg*, in 1987 verschenen ter gelegenheid van de expositie *De Romeinse weg van Boulogne-sur-Mer naar Keulen* heet het: “Na Heerlen raken we het spoor van het tracé bijster. Er zijn geen opgravingen of zelfs waarnemingen ten oosten van Heerlen die ons zekerheid kunnen verschaffen. Toponymische argumenten wijzen in de richting van de Heerweg in Schaesberg en Nieuwenhagen en het gehucht Groenstraat”.

En het Herewegtracee dan? Wellicht is het later ontstaan. In eerste instantie als een verbinding tussen de Romeinse bewoning bij de watertoren te Rimburch en de villa aan de Koelweg te Nieuwenhagen. In de Middeleeuwen wordt dit tracee steeds belangrijker. Het overvleugelt de - onder andere wegens het verdwijnen van de internationale handel

en een sterk toegenomen decentralisatie - overbodig geworden weg tussen Keulen en Bavai. Het Koewegtracee raakt buiten gebruik en verdwijnt volledig onder de landerijen al blijft er wel een herinnering aan bestaan in bijvoorbeeld de grens tussen Ubach over Worms en Eygelshoven.

In zijn artikel *Geschiedenis der Kerkelijke instellingen tot 1900 in Geschiedenis van Hoensbroek* afd III, blz 353, schrijft J. Th. T. De Win in 1967: “dat de Romeinen - omtrent het midden der 3e eeuw niet meer in staat zijnde de Rijn-Waal-linie met succes te verdedigen - rond het jaar 260 de hoofdmacht van hun troepen in Germanië gaan legeren in een teruggetrokken nieuwe “stelling” langs de heerbaan van Keulen naar Bavai.” En “Kort na de invallen der Franken, omstreeks 272/273, krijgt Tongeren een nieuwe, sterkere omwalling. Ook de onlangs ontdekte restanten van Romeinse vestingmuren te Maastricht schijnen uit het einde van de 3e eeuw te dateren, terwijl eveneens het Romeinse Heerlen (Coriovallum) in deze periode met een wal omgeven wordt”. Het is mogelijk, dat in die tijd het iets noordelijker en vooral hoger gelegen Hereweg-tracee belangrijker is geworden. De drie sein- of wachttorens waarvan sprake is, liggen langs dit tracee: één op de hoogte bij het Heerlense sanatorium, waarvan de fundamenten door Peters zijn opgegraven, één volgens Jongen op de Lichtenberg en de derde wordt door Schobben bij het recreatieterrein boven Rimborg gesitueerd. Het Hereweg-tracee heeft nog tot lang na de Romeinse tijd een belangrijke functie gehad als doorgaande weg. Quaedflieg vond in aktes uit de 17de en 18de eeuw voor de Hereweg benamingen als: “die Heerestraat loepende van Heerle naar Ubach”, “de Heerewech van Heerle naar Ubach” en “aan de landstraat loopende van Heerle tot Rimborg op den Heerwegh”. Toen in de 16de en 17de eeuw de stadjes Herzogenrath en Geilenkirchen belangrijker werden, werden ook de afsplitsingen van de oude weg in de richting van de plaatsen belangrijker. Vanuit de Streep ging men over de Lichtenberg, Nieuwenhagerheide en Waubach naar Geilenkirchen. Vanaf de Haanweg ging het langs “Het Hekske”, de Groenstergracht en de Waubacherweg naar Eygelshoven, en vandaar naar Herzogenrath. Van het tracee-gedeelte Haanweg - Groenstraat - Warderkapel - recreatiegebied was tot voor kort nog een veldweg over. H. Goosens zag bij de ruilverkaveling van het gebied nog de resten van deze Romeinse weg, voor ze onder de nieuwe kavels verdwenen.

8 Wens.

De conclusie over het verloop van de Romeinse weg(en) door Landgraaf is gebaseerd op een aantal publicaties in het verleden, op de theorie dus. Toch blijft de wens, dat beroeps- en amateurarcheologen in

Langs de rand van het Pambos evenwijdig aan de afrastering richting Rimborg zouden we moeten zoeken naar resten van de weg.

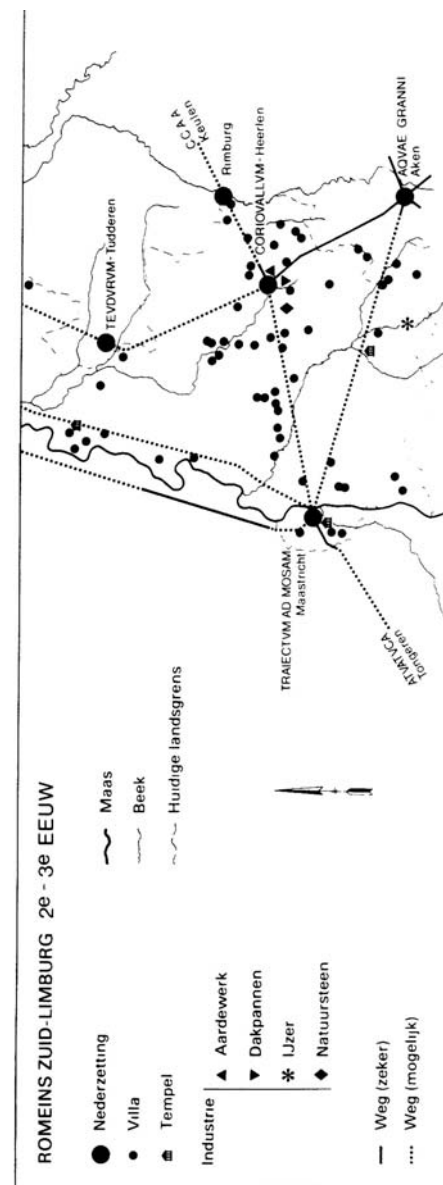
de toekomst, door een deskundig bodemonderzoek, door opgravingen dus, gaan vaststellen, in hoeverre deze conclusie juist is. Dit onderzoek zou met name moeten gedaan worden op twee plaatsen. In het gebied tussen de Eygelshovense Boomgaardskuilweg en de Landgraafse Rimburgerweg, voordat de gemeenten Landgraaf en Kerkrade de daar geplande boslokatie gaan realiseren, en op de hoek tussen Einsteinstraat en Rouenhofweg bij de ijzeren spoorbrug, voordat men daar met de bouw van het avonturenpark en het hotel van het Taurus project van start gaat.

Dit artikel is mede tot stand gekomen door de hulp van de werkgroep archeologie van het OCGL, maar vooral ook door de hulp die de heer A Verreck verleende, zowel inhoudelijk als redactioneel. Waarvoor mijn dank.

J.B.

Het verloop van de Romeinse weg door Landgraaf.

- 1 Coriovallum / Heerlen
- 2 Scheidter Gracht / grafstenen.
- 3 Voskuilenweg / seintoren.
- 4 De Kissel.
- 5 Kapelleweiden / Markt Schaesberg.
- 6 Stenen Brug / Baanstraat.
- 7 De Dormig.
- 8 De Lichtenberg.
- 9 Tumulus aan de Moltweg.
- 10 Hereweg
- 11 Romeinse villa aan de Koelweg.
- 12 Romeins graf Hoefveld.
- 13 Romeinse weg bij de Koeweg,
- 14 Romeinse weg bij de steenberg van de mijn Laura.
- 15 Romeinse weg en Brunestraat op de grens met Eygelshoven.
- 16 Romeinse villa te Eygelshoven.
- 17 Mijlpaal aan de Broekhuizenstraat.
- 18 Romeinse vondsten en seintoren bij recreatiegebied.
- 19 Vicus Rimburch op beide zijden van een brug over de Worm.

Romeins Zuid-Limburg in de 2e-3e eeuw. Naar Willem, 1987, p. 9

Het verloop van de Romeinse weg door Landgraaf.

- 1 Coriovallum / Heerlen
- 2 Scheidter Gracht / grafstenen.
- 3 Voskuilenweg / seintoren.
- 4 De Kissel.
- 5 Kapelleweiden / Markt Schaesberg.
- 6 Stenen Brug / Baanstraat.
- 7 De Dormig.
- 8 De Lichtenberg.
- 9 Tumulus aan de Moltweg.
- 10 Hereweg.

- 11 Romeinse villa aan de Koelweg.
- 12 Romeins graf Hoefveld.
- 13 Romeinse weg bij de Koeweg.
- 14 Romeinse weg bij de steenberg van de mijn Laura.
- 15 Romeinse weg en Brunestraat op de grens met Eygelshoven.
- 16 Romeinse villa te Eygelshoven.
- 17 Mijlpaal aan de Broekhuizenstraat.
- 18 Romeinse vondsten en seintoren bij recreatiegebied.
- 19 Vicus Rimburch op beide zijden van een brug over de Worm.